

Interview

IN GESPREK METonderzoeksjournalist
Papaikonomou over diversiteit

Burgerschap

WILHELMUS EN MEER

Investeren in democratie

Achtergrond

RECHTEN VAN DE MENS

Mensenrechteneducatie

Praktijk

LOBBYEN ALS KANS

Belangenbehartiging in de klas

BURGERSCHAP GEREGELD?

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

Ervaar de politiek in Den Haag

gratis

Met de klas naar het parlement? Schrijf je nu in voor schooljaar 2018/2017.

- Gratis voor alle scholen in Nederland
- Voor alle onderwijsniveaus
- Interactieve onderdelen, zoals het ProDemos Kamerdebat, het DemocratieLAB en de BinnenhofCheck
- Altijd met een bezoek aan de Tweede Kamer

Voor meer informatie en reserveren:
prodemos.nl/binnenhofvoorscholen

BURGERSCHAP

Ik wil het straks nog even met jullie over burgerschap hebben', kondigde een Tweede Kamerlid bij aanvang van het gesprek aan. 'Daar gaan we vanavond over debatteren.' De vwo-5-leerlingen keken elkaar aan. Het was niet lastig om te raden wat ze dachten: 'Wow,

een volksvertegenwoordiger die naar onze mening vraagt en daar echt iets mee gaat doen!'. De vier scholieren brachten die middag in het parlamentsgebouw door om Kamerleden te vragen naar hun visie op de toekomst van het onderwijs. De ideologische verschillen waren zichtbaar, de voorbeelden die de politici gaven legio en het enthousiasme en de betrokkenheid van de parlamentsleden groot. Tussendoor woonde het viertal een commissievergadering over artificiële intelligentie in het recht bij ('Moeten we nu al weg?'), bracht het een tijdje door op de tribune van de plenaire zaal en bezocht het de historische Handelingenkamer. Ondanks al deze impressies, had ik

het gevoel dat de Kamerleden die de leerlingen naar hun mening vroegen (en niet andersom) die middag misschien wel de meeste indruk maakten. Een dag later sprak een van de leerlingen mij aan: 'Heeft u het debat over burgerschapsvorming gisteravond gevolgd?'. Voor docenten maatschappijleer klinkt zo'n vraag als muziek in de oren! Ik knikte en zei dat ik delen van het debat op NPO Politiek had gezien. De leerling volgde het debat die avond zelf op de radio en hoorde dat het Kamerlid, dat naar haar mening vroeg, haar input daadwerkelijk in dit debat gebruikte. Ik gaf haar een compliment. De leerling glunderde. Burgerschap is écht wel leuk.

IVO PERTIJS

hoofdredacteur

i.pertijs@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	12 NASCHOLING	18 TRAINER-COACH: RACISME	26 LESMATERIAAL
4 ONDERZOEKSJOURNALIST: DIVERSITEIT	13 DOCENTENDAG	20 OPINIE	28 RECENSIES
7 COLUMN	14 MENSENRECHTEN	21 COLUMN	30 NVLM
8 BURGERSCHAP	17 GEMEENTERAADS- VERKIEZINGEN	22 LOBBYEN	31 BIJZONDERE LES
11 VOX POPULI		24 NEPNIEUWS	

04

08

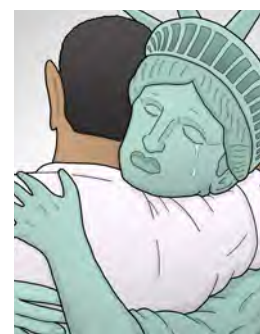
17

20

26

Zoë Papaikonomou (foto: Hajar Scholten)

INTERVIEW MET ONDERZOEKSJOURNALIST ZOË PAPAIKONOMOU

DIVERSITEIT GAAT NIET VANZELF

Zoë Papaikonomou is onderzoeksjournalist en mediadocent. Samen met adviseur en onderzoeker Annebregt Dijkman schreef ze het *Heb je een boze moslim voor mij?*¹ Het boek gaat over een gebrek aan diversiteit bij media. *M&P* vroeg haar naar de mogelijke gevolgen hiervan voor mediaconsumenten en docenten maatschappijleer.

IVO PERTIJS

Zoë Papaikonomou startte haar journalistieke loopbaan bij de Amsterdamse stadszender AT5 waar ze zich vooral bezighield met de thema's diversiteit en islam. Na haar journalistieke carrière werd ze docente journalistiek. Sinds 2016 is ze eigenaar van *Diversity Media* dat als doel heeft werelden met elkaar te verbinden door 'jong en oud via medialessen in journalistieke skills te trainen'. Dat doet ze onder meer via workshops mediawijsheid op basis- en middelbare scholen en workshops vloggen en bloggen. Op deze manier wil ze kinderen en jongeren leren hun eigen verhaal te vertellen. Begin april verscheen het boek *Heb je een boze moslim voor mij?*. In dit boek vragen de auteurs zich af waarom het de media niet lukt om diverser te worden. Samen met meer dan vijftig journalisten zochten zij uit hoe media wel inclusief kunnen werken.

Op welk moment dacht u 'dit kan echt niet' of 'hier gaat iets echt niet goed'?

'Dat heeft te maken met de manier waarop redacties doorgaans onderwerpen bepalen. Zij komen elke dag bij elkaar om te beslissen wat die dag het nieuws wordt. Ik heb vaak meegemaakt dat persoonlijke voorkeuren, interesses of de mate van kennis van een bepaald onderwerp een rol in de nieuwsselectie spelen. Journalisten zijn ook mensen. Het is verdraaid lastig jezelf helemaal uit te schakelen. In mijn beginjaren als journalist kreeg ik vaak de opmerking: 'Je hebt geen nieuwsneus, je begrijpt niet wat nieuws is', omdat ik met onderwerpen kwam aanzetten die mijn collega's niet uit hun omgeving herkenden maar ik wel uit die van mij of van mijn netwerk. Als je nog niet precies weet hoe het maken van nieuws in zijn werk gaat, is dat behoorlijk intimiderend. Na verloop van tijd zag ik echter steeds scherper dat het niet altijd met mijn 'ontbrekende nieuwsneus' had te maken, maar met het gebrek aan kennis van sommige collega's over de samenleving waarin zij leven en waarover en waarvoor zij bericht geven.'

Uit jullie onderzoek blijkt dat veel berichten door witte redacties zijn samengesteld. Moet een docent hier rekening mee houden en, zo ja, hoe kan een docent daar rekening mee houden?

'Ik denk dat het goed is als docenten maatschappijleer zich bewust zijn van de (onbedoelde) framing die vaak in artikelen over gevoelige onderwerpen in de mainstream media sluipt. Ook dienen zij zich er bewust van te zijn dat veel jongeren hun nieuws ergens anders vandaan halen: YouTube, (nieuws)sites die zich op jongeren richten en soms ook vanuit anderstalige media waar hetzelfde nieuws anders wordt gebracht. Het maakt scholieren tot kritische mediagebruikers. Dit zou je als docent kunnen stimuleren door eenzelfde nieuwsbericht vanuit meerdere kanten te bekijken. Schrijft elk medium er hetzelfde over? Hoe kom je erachter wat feiten zijn? Het zou ook leerzaam kunnen zijn om leerlingen zelf nieuws te laten maken. Wat voor nieuws vinden zij belangrijk en vermeldingswaardig, maar ook: hoe zorg je ervoor dat je dit betrouwbaar en op een prettige manier aan de kijker/luisteraar/lezer kunt overbrengen? Ze krijgen dan gelijk een inkijkje in de werkwijze van een journalist.'

Wat merken jonge mediaconsumenten - waaronder leerlingen - met een migratie-achtergrond van de berichtgeving die witte redacties produceren?

'Wij hebben hier zelf geen onderzoek naar gedaan, maar uit meerdere onderzoeken blijkt dat jongeren als nieuwsconsument afhaken als ze zichzelf en hun omgeving niet in berichtgeving herkennen. De invloed van beeldvorming moet niet worden onderschat. Stereotypen nestelen zich gemakkelijk in de gedachten van mensen. De wijdverbreide discriminatie op de arbeidsmarkt is hiervan een voorbeeld.'

Is het een probleem als een docent vooral mainstream media volgt en zijn voorbeelden uit deze media haalt?

'Docenten geven les aan generaties jongeren (of ze nou bicultureel zijn of

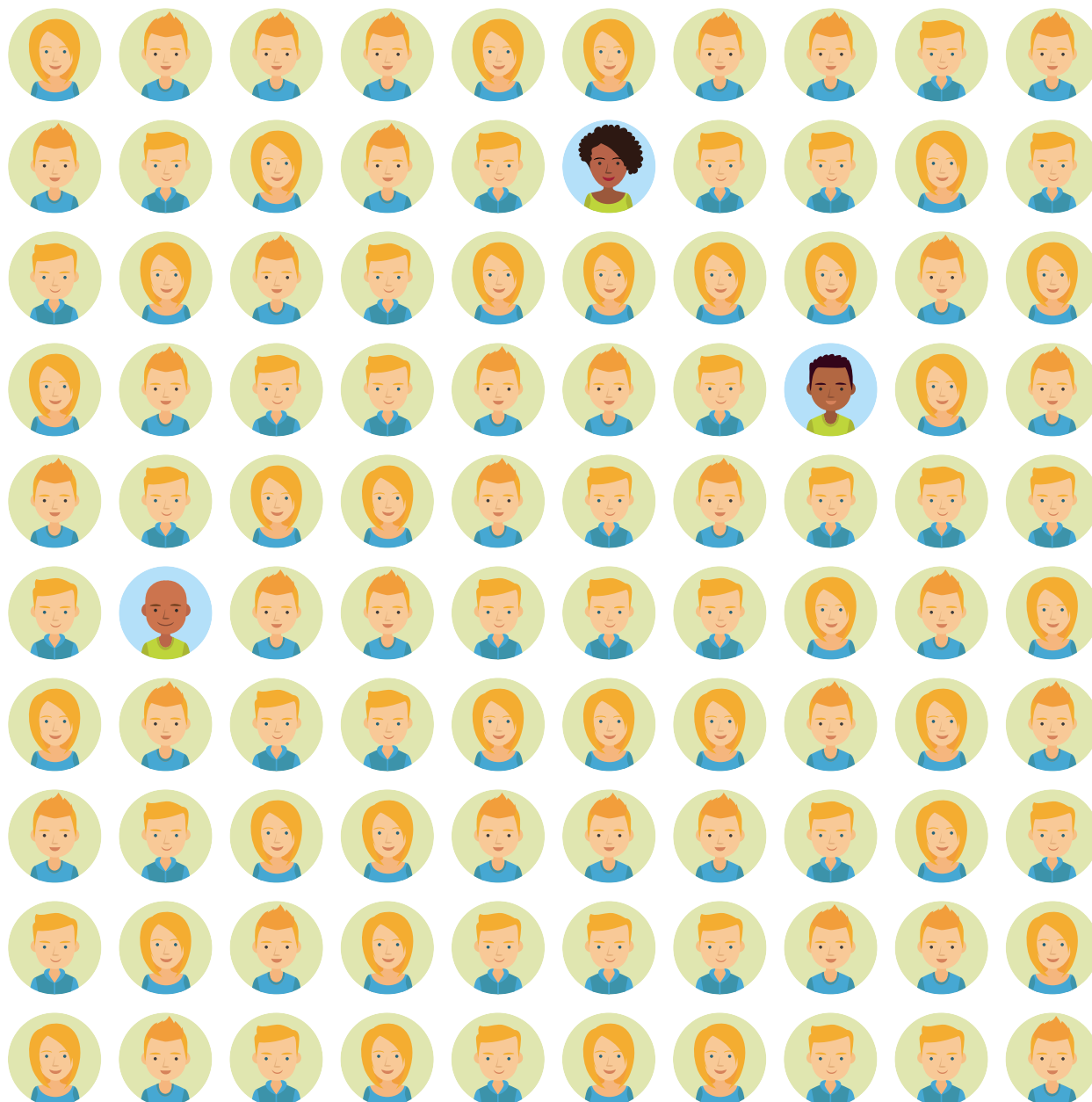
niet) waarvoor diversiteit in een realiteit is. Het is ook een generatie die - zoals ik eerder stelde - haar nieuws via allerlei verschillende kanalen zoekt. Als de docent de belevingswereld van zijn leerlingen wil begrijpen, is het handig om deze media ook te volgen en in de les te betrekken. Samen met de leerlingen kan dan alle berichtgeving (dus ook die van de mainstream media) kritisch worden bekeken.'

Heeft het gebrek aan diversiteit op redacties alleen of vooral effect op berichtgeving die te maken heeft met mensen met een migratie-achtergrond en/of een andere religie, of zien jullie de effecten ook op andere terreinen terug?

'We zien dit op alle terreinen terug. Opvallend is bijvoorbeeld dat nog steeds maar een heel klein deel van de personen die als deskundige optreden om nieuws te duiden, vrouw is. Vrouwennetwerk WOMEN Inc. deed hier onlangs onderzoek naar.² Daarin valt ook op dat vrouwen nog regelmatig op een stereo-

Van de honderd journalisten in Nederland zijn er slechts drie van niet-westerse afkomst, blijkt uit een rondgang langs de grote nieuwsredacties in Nederland.

Bron: NRC 3 februari 2015 / Centraal Bureau voor de Statistiek

type manier worden neergezet. Zij krijgen bijvoorbeeld veel vaker de vraag hoe ze dat toch combineren: kinderen en een drukke baan. Mannen wordt deze vraag zelden gesteld. Het ingewikkelde van nieuwsberichtgeving is dat je vaak maar een paar honderd woorden of een minuut televisietijd hebt om een verhaal samen te vatten. Het is dan gemakkelijker in stereotypen te vervallen en door de tijdsdruk val je als journalist, als je bijvoorbeeld een talkshow produceert, sneller terug op je vaste netwerk van sprekers waarvan je weet dat ze zich goed kunnen uitdrukken.'

Zijn er landen waar redacties vaker divers zijn en waarom lukt het in die landen wel, maar in Nederland niet?

'Vergeet in Nederland jongerenradiozender FunX niet. Deze zender is vanaf het begin divers geweest, omdat de jonge generaties divers zijn. Ik raad alle docenten maatschappijleer, zeker in de Randstad, aan deze zender regelmatig te beluisteren. In Groot-Brittannië zie je dat de BBC zich stevig in dit thema heeft vastgebeten. Zij hebben een grote diversiteits- en inclusieafdeling. Ook daar zijn ze nog zoekende en lukt het niet altijd, maar de discussie over het belang van diversiteit op de redacties en

in berichtgeving is al wat sterker gevoerd en wordt niet telkens in twijfel getrokken.'

Docenten maatschappijleer geven ook les over de functies van de media. Welke functie van de media staat onder druk als redacties wit zijn en blijven?

'Alle functies. Homogene redacties kunnen maar een deel van de samenleving verslaan, dat merk je in elke functie van media. Het zou voor de les een mooie oefening kunnen zijn om te kijken op welke manier je dat in elke verschillende functie merkt. Vergelijk bijvoorbeeld een aantal columnisten van verschillende

websites of kranten met elkaar over hetzelfde onderwerp. Zie je dan een breed palet aan visies of ontbreken er opinies waarvan de leerlingen weten dat ze in hun omgeving wel leven?’

Docenten leggen ook uit dat journalisten zich aan de journalistieke normen moeten houden. Welke risico's zien jullie in dit geval bij witte redacties?

‘Divers werken zou ook tot de norm moeten behoren, maar dat is nu niet zo op de gemiddelde redactie. Er worden bijvoorbeeld wel *meerdere bronnen* geraadpleegd, maar alleen binnen het beperkte netwerk van de journalist, of er worden in talkshows altijd gasten met extreme meningen tegenover elkaar gezet. Zo vertelt een van onze geïnterviewden dat een vriend van hem werd benaderd om bij *Pauw* over de coup in Turkije mee te praten. Hij kreeg de vraag: ‘Ben je bereid in de uitzending “Fuck Erdogan” te zeggen?. Hij had daar geen zin en werd dus niet uitgenodigd. Je moet dus voor of tegen zijn, terwijl veel mensen niet zo zwart-wit in onderwerpen staan.’

Jullie vinden dat de redactiecultuur moet veranderen. Culturen veranderen doorgaans traag. Wat zou deze verandering op gang kunnen brengen?

‘Dat is een ingewikkelde vraag. Het besef dat *het niet vanzelf gaat* is denk ik essentieel. Je moet veranderingen een handje helpen door er continue alert op te zijn. Dat kan zijn door er meerdere mensen verantwoordelijk voor te maken, je werknemers duidelijk te maken wat er op het spel staat als er niets verandert en door de verandering aantrekkelijk te maken. Ik geef soms les aan studenten Journalistiek en leg dan erg de nadruk op het belang van diversiteit in berichtgeving. Zij weten dus dat ik daarop let. Ineens zijn ze dan allemaal prima in staat om hun voelsprietten in de samenleving uit te zetten en heel divers te werk te gaan. Het helpt enorm als je dit als leidinggevende op een positieve manier op de kaart zet, zelf het goede voorbeeld geeft en werknemers beloont die hier enthousiast mee aan de slag gaan. Kortom: verandering kun je actief tot stand brengen door goede afspraken te maken, maar deze ook te handhaven!’ ♦

STEEF

TONEELSTUKJE

Het was weer tijd voor de ouderavonden. Ik zie ouders graag. Het is belangrijk, maar bovenal vind ik de veelkleurigheid aan ouders enorm boeiend. In relatief korte tijd zie je een willekeur aan gezinnen aan je voorbijtrekken: vaak moeder en kind, regelmatig ouders en kind en heel soms is het vader en kind. Streng en juist vrije ouders, deftige en minder deftige ouders, betrokken en minder betrokken ouders: binnen een klas al zoveel verschillen.

Samen voeren de ouders en ik het toneelstukje op: ‘Een hele mooie lijst, jammer van de onvoldoende voor wiskunde. Volgens je leraar moet je het echt kunnen, met een beetje inzet.’ Ouders knikken instemmend: ‘Thuis doet ie niks hoor, zit ‘ie alleen maar op z’n mobiel. En hij heeft nooit huiswerk, zegt ‘ie.’ De leerling zucht een keertje. ‘Klopt dat?’, probeer ik nog, maar ouders pakken in het bijzijn van de mentor gelijk maar even door: ‘Na het eten geen telefoon meer, totdat je weer een voldoende staat.’ De leerling protesteert, maar dat wordt afgewimpeld: ‘Wiskunde is een belangrijk vak jongen, dat heb je altijd nodig’. In mijn gedachte protesteer ik, maar ik laat deze toch maar gaan.

Ik denk aan mijn eigen ouderavonden, vaak ging ik met mijn vader. Ik kan nog goed herinneren dat ik in mijn eindexamenjaar vlak voor de start van de eindexamens met mijn vader op gesprek moest komen. Ik stond twee vijven: een voor Engels en een voor Duits. Zelf was ik ervan overtuigd dat dit geen belemmering voor het uiteindelijke slagen kon zijn. Mijn mentor dacht daar anders over.

Ze vond me nonchalant, ik moest het allemaal wel serieus blijven nemen. Ik zou zomaar eens kunnen zakken als ik er zo gemakkelijk over dacht. Mijn vader zei het hele gesprek niets. Hij speelde het toneelstukje niet mee. Ik volhardde in mijn standpunt dat dit gesprek tamelijk overdreven was, dus van mij kreeg de mentor geen plechtige belofte dat ik het naderend onheil zag en beter mijn best zou doen. We stonden dan ook snel weer buiten. In de auto terug naar huis, vroeg ik mijn vader wat hij ervan vond. Hij zei tegen mij: ‘Als jij denkt dat jij het gaat redden, dan vertrouw ik op je.’ Met de stevige woorden van mijn mentor in mijn achterhoofd, was ik blij met zijn antwoord. Hij gaf me toen, weet ik nu, het mooiste cadeautje wat een kind van zijn ouders kan krijgen: gewoon het vertrouwen. ♦

STEF VAN DER LINDEN
(maatschappijleer.net)

Noten

1. Zoë Papaikonou & Annebregt Dijkman, *Heb je een boze moslim voor mij? Over inclusieve journalistiek*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2018
2. WOMEN Inc., *Beperkt Zicht. Derol van media-makers in beeldvorming*, Amsterdam, 2017

HET WILHELMUS VOORBIJ

Het kabinet-Rutte III verplicht scholen om het *Wilhelmus* te onderwijzen en 'maakt het het mogelijk' dat alle leerlingen een bezoek aan de Tweede Kamer en het Rijksmuseum kunnen brengen.

Hoewel dat in zichzelf geen slechte, en zelfs educatieve activiteiten kunnen zijn, illustreren ze het risico van weinig doordacht onderwijsbeleid.

BRAM EIDHOF

Immers, na een overdosis van onderwijshervormingen bepleitte de commissie-Dijsselbloem begin deze eeuw rust en een duidelijke rolverdeling, maar een kleine tien jaar na dato, begaat het nieuwe kabinet een *faux-pas* door wederom te suggereren *hoe* er in het onderwijs iets moet worden geleerd, in plaats van *wat* er zou moeten worden geleerd. Wijst dat niet op een neerbuigende houding jegens docenten? Zij zijn de experts als het om leren gaat en kunnen veel beter bepalen op welke manier kennis over de Nederlandse samenleving of democratie kan worden bijgebracht. Is centraal voorschrijven hoe het onderwijs moet worden ingevuld niet een gevaarlijke illusie, wanneer wordt geconstateerd dat elke klas en iedere leerling van elkaar verschillen?

ONBEHAGEN

Ondertussen komt de samenleving de school in. Dat is niet nieuw - nieuw is alleen dat die samenleving meer gespannen en gepolariseerd is dan voorheen. Dat werd duidelijk na de coupoging in Turkije. De huidige maatschappelijke spanningen blijven echter niet beperkt tot de Turks-Nederlandse gemeenschap. Maar liefst acht op de tien Nederlanders vinden dat er (heel) in de samenleving veel spanningen zijn tussen bevolkingsgroepen¹, tussen etnische of religieuze groepen, arm en rijk, of hoog- en laagopgeleiden.²

Te midden van dit maatschappelijk onbehagen zijn er ook lichtpuntjes. Zo zijn we nog altijd in groten getale voorstander van democratie als bestuursvorm. Zowel volwassenen als jongeren zijn in overweldigende mate democratisch gezind. We kennen daarnaast een uitgebreide democratische structuur, met verkiezingen, een vrije en onafhankelijke pers en de nodige *checks and balances*. Niemand heeft ongebreidelde macht in Nederland.

POLITIEK MACHTELOOS

Toch leeft er ook een breed ongenoegen over het functioneren van de politiek: we voelen ons niet gehoord, vinden dat politici te veel aan hun eigen (partijpolitieke) belang denken en worden steeds minder vaak lid van een politieke partij. Het meest zorgelijke is evenwel dat veel Nederlanders zich politiek machteloos voelen. Dat geldt ook voor jongeren. Die geloven in meerderheid dat ze geen enkele invloed hebben op wat de regering doet.³

Minder politiek, meer democratie dan maar? Steeds meer Nederlanders zijn inderdaad voorstander van meer inspraak

en directe invloed voor burgers. Tegelijkertijd vindt slechts 22 procent van de Nederlanders zijn of haar (mede)burgers voldoende deskundig om over politieke onderwerpen te kunnen oordelen, laat staan besluiten.⁴

Deze boodschap is inmiddels ook in politiek Den Haag aangekomen. De Tweede Kamer pleit steeds vaker voor substantiëler burgerschapsonderwijs. De magere vijf Kamervragen en regeringsbrieven die er tussen 2006 en 2011 aan werden gewijd, zijn er tussen 2011 en 2016 maar liefst zestig geworden.

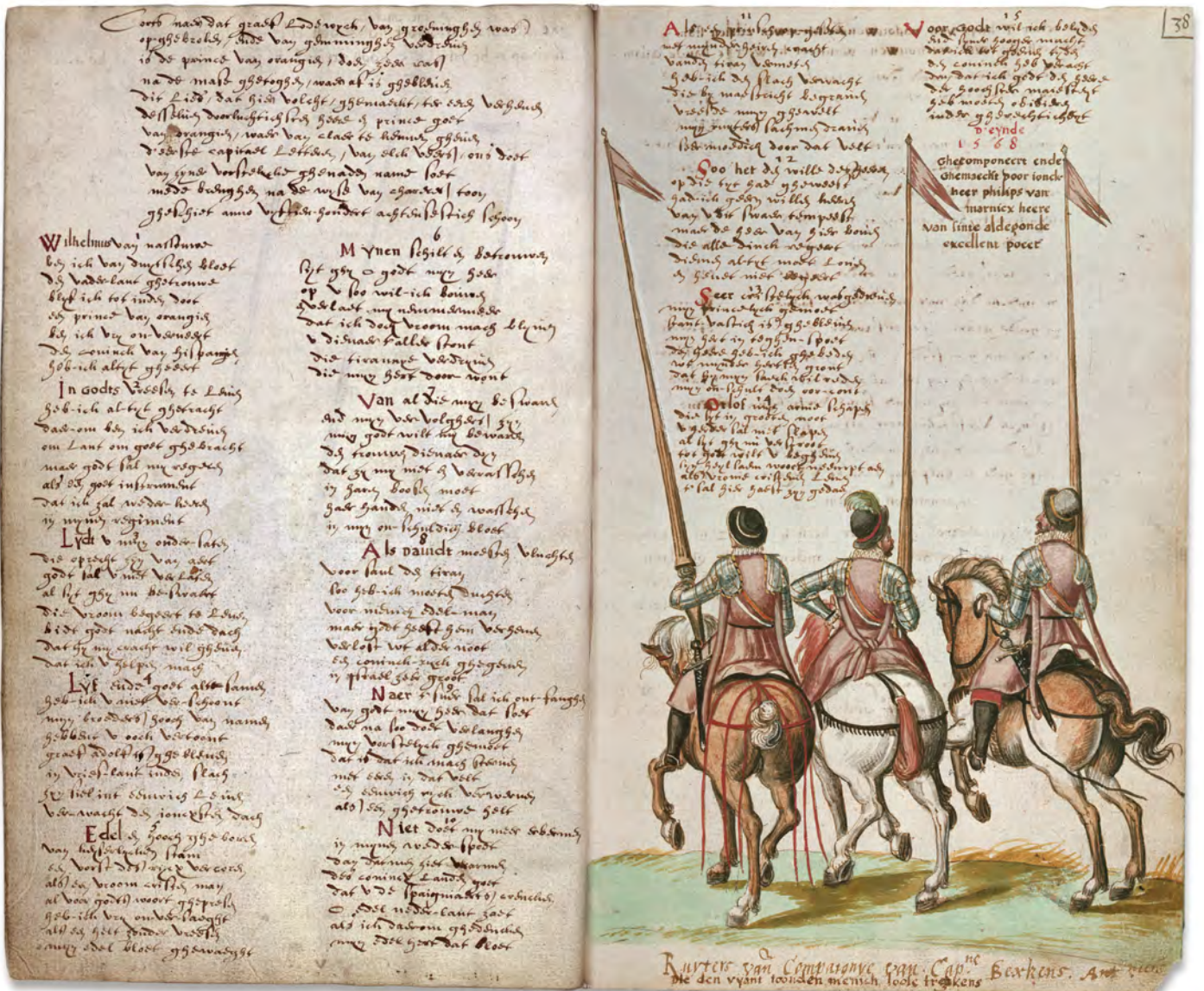
ONGELIJKHEID

Toch is daar in de klas weinig van te merken geweest. Sterker nog, het is eerder andersom. Margalith Kleijwegt laat in de rapportage *2 werelden, 2 werkelijkheden?* zien dat het aantal extreme uitlatingen van leerlingen toeneemt. Recent onderzoek van Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling SLO en het bureau voor maatschappelijke innovatie Diversion bevestigt het beeld dat racistische uitingen en (inter)etnische spanningen in het onderwijs toenemen, terwijl internationaal vergelijkend onderzoek wijst op de grote ongelijkheden in burgerschapscompetenties tussen leerlingen van verschillende onderwijstypen.⁵ Deze uitkomsten zijn bepalend voor de maatschappelijke en politieke participatie en daarmee voor de legitimiteit van onze democratie. Immers, zoals Armèn Hakhverdian en Wouter Schakel met hun boek *Nepparlement?* hebben laten zien, leidt de oververtegenwoordiging van hoger opgeleiden in het parlement tot oververtegenwoordiging van hun belangen.

Daarom is het een goede zaak dat de huidige burgerschapsopdracht wordt aangescherpt en er in de herziening van het curriculum veel aandacht voor burgerschapsvorming is. In het huidige politieke klimaat is het risico dat burgerschapsonderwijs wordt ingezet aan een voortzetting van identiteitspolitiek echter levensgroot, of dat burgerschapsvorming wordt ingezet als beleidsinstrument, om brave, volgzaam burgers te kweken. Hoe kan worden voorkomen en kan tot substantieel en gedegen burgerschapsonderwijs worden gekomen?

ONTWERPPRINCIPES

Dat begint met de formulering van de juiste ontwerpprincipes. In *Het Wilhelmus Voorbij* beschrijf ik er een aantal. Ten eerste is burgerschap iets van de burgers. Een nationale definitie moet op brede steun kunnen rekenen, van burgers met uiteenlopende voorkeuren en denkbeelden.

'Investeren in onze democratische cultuur is van wezenlijk belang'.
 Het Wilhelmus door Marnix, heere van Sinte Aldegonde.
 Naar eene bladzijde uit het handschrift de Gortier
 (illustratie: Koninklijke Bibliotheek België)

Ten tweede moet er ruimte voor verscheidenheid zijn. Individuele leerlingen en scholen verschillen immers in hun waardeoriëntatie en context. Een leerling uit een Tilburgse achterstandswijk wordt met heel andere zaken geconfronteerd dan een leerling uit een villawijk in het Gooi.

Ten derde moet een definitie tijdsbestendig zijn, zodat scholen niet om de paar jaar met andere opdrachten en doelen worden geconfronteerd. We hebben te veel incidentgedreven politiek gezien, van omgang met LHBT-thema's tot preventie van radicalisering. Telkens weer andere actuele kwesties centraal stellen duidt op een weinig fundamentele gedachtegang over burgerschap.

Ten vierde moet een definitie van burgerschap voor het onderwijs in concrete leerdoelen zijn te vatten. Dat spreekt voor zich, maar is zeker niet een vanzelfsprekend resultaat. Zo spreekt de huidige wetstekst van 'actief burgerschap' zonder dat burgerschap te definiëren, en vindt de coalitie 'identificatie met de Nederlandse samenleving' van belang. Zulke vaagheid,

vrijblijvendheid en ambiguiteit moet worden vermeden. Ten slotte dient een definitie onderscheidend te zijn. Het moet duidelijk zijn wat er wel en niet onder burgerschapsonderwijs wordt verstaan. Dat is nu niet het geval, waardoor van alles en nog wat onder burgerschapsvorming wordt geschaard - u heeft de wildgroei aan aanbieders en programma's vast ook al opgemerkt.

INVESTERING

Uit bovenstaande vloeit voort dat er duidelijke nationale doelen worden gesteld, die ruimte laten voor schoolspecifieke doelen en persoonlijke doelen van leerlingen. Waar kan een dergelijk minimaal normatieve nationale kern dan uit bestaan? Juist omdat burgerschapsvorming een normatieve zaak is, vinden we het lastig om daar doordacht mee om te gaan. Temeer decennialang normativiteit primair in zuilen werd besproken en aan individuele scholen werd overgelaten, vanwege de vrijheid van onderwijs. Zoals een vis niet doorheeft dat hij in water zwemt, zo is men de democratische rechtsstaat zo

vanzelfsprekend gaan vinden dat velen niet doorhebben dat er een normatieve kern in te ontdekken valt: een kern die verschillen in voorkeuren, perspectieven en belangen zowel mogelijk maakt, als de conflicten die daaruit voortvloeien in goede banen kan leiden. Het is echter onvoldoende om onze democratie en rechtsstaat alleen in structuren en instituties te vatten. Ook een degelijk schip vaart pas de goede richting uit wanneer de bemanning vaardig genoeg is, om met hoogleraar Politieke Wetenschappen Sarah de Lange te spreken. Daarom is investeren in onze democratische cultuur van wezenlijk belang. Net als bij wiskunde of literatuur is het van groot belang dat leerlingen zelf leren nadenken over democratie en samenleving. De functies van de democratische rechtstaat zouden dan ook centraal moeten staan en niet zozeer mensenrechten of individuele grondrechten, zoals de vrijheid van meningsuiting. Die functies zouden ook moeten kunnen worden bevraagd zodat leerlingen zelf ervaren hoe ze iets aan machtsmisbruik of willekeur kunnen doen en of een conflict vreedzaam en rechtvaardig oplost en ze zelf leren bedenken wanneer iets willekeurig of rechtvaardig is, en tot hoever de vrijheid van meningsuiting eigenlijk zou moeten gaan.

GRONDWETTELIJKE WAARDEN

Het succes van burgerschapsonderwijs valt of staat ook met geloofwaardigheid. Dat betekent dat er ook aandacht voor de lastige kanten van de democratische rechtsstaat moet zijn. Voor botsende waarden, democratische dilemma's, zoals de spanning tussen vrijheid en gelijkheid, tussen individu en collectief, en het feit dat veel van onze grondwettelijke waarden nog niet volledig zijn gerealiseerd.

Als het kabinet het belang van de Grondwet en democratische rechtsstaat benadrukt maar er is onvoldoende capaciteit om aangiften van arbeidsmarktdiscriminatie te verwerken, moet dat in de klas worden besproken.⁶ We zijn nog lang niet altijd eerlijk over de spanningen, onvolkomenheden en ongelijke machtsverhoudingen in de samenleving. Zo staat in een van de mbo-lesmethoden over burgerschap dat bedrijven diversiteit 'erg belangrijk' vinden, zonder te vertellen dat arbeidsmarktdiscriminatie voor veel mensen op dit moment een *fact of life* is. Dat is ongeloofwaardig, en scheidt eerder verwarring en cynisme dan dat het jongeren bekrachtigt om er iets aan te doen. Geen wonder dat maar liefst zeven op de tien mbo-studenten zich politiek machteloos voelen.

VERSCHIL

Terwijl het zich als burger manifesteren altijd begint met het gevoel dat men verschil kan maken, dat de status quo niet per se rechtvaardig of normaal is, dat men macht, of op z'n minst invloed heeft: dat is zuurstof voor de democratische rechtsstaat en tegelijkertijd in de kern een ondermijnende activiteit. Althans, voor de politieke status quo. Dat vinden

we spannend en vertrouwen het leerlingen - zeker uit de praktijkgerichte opleidingen - nog niet toe. Zolang in het curriculum geen prioriteit aan burgerschapsvorming wordt gegeven en leerlingen onvoldoende met burgerschapskennis en -vaardigheden worden geëquipeerd, zal dat wantrouwen ook gerechtvaardigd lijken. Hoewel van het onderwijs geen wonderen mogen worden verwacht, is het duidelijk dat scholen meer verschil kunnen maken dan ze nu doen, zeker voor leerlingen die thuis weinig democratische bagage ontwikkelen. Laten we nu die prioriteit in Den Haag wordt gevoeld, ook een discussie met diepgang voeren en samen de juiste richting bewaken. Anders kan het voortgezet onderwijs zomaar dezelfde weg inslaan als het mbo, waar onder burgerschap inmiddels ook persoonlijke hygiëne, ondernemerschap, sporten en het voorkomen van schulden wordt verstaan. Bemoeit u zich dan ook vooral met de aankomende wetwijziging, die binnenkort in online consultatie gaat. Net zo kan het eerste tussenproduct van curriculum.nu ontwikkelteam burgerschap uw kritiek goed gebruiken, al is het proces niet bijster transparant. Burgerschapsonderwijs krijgt een tweede kans, maar zonder onze betrokkenheid en expertise komt dit niet vanzelf goed. ♦

Noten

1. Hans Schmeets & Susanne de Witt, *Gerapporteerde spanningen in de samenleving en de eigen ervaring daarmee*, Centraal Bureau voor Statistiek, Den Haag, 2017.
2. Cok Vrooman, Mérove Gijsberts & Jeroen Boelhouwer, *Vershil in Nederland. Sociaal en Cultureel Rapport 2014*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag, 2014.
3. R. Bronneman-Helmers & E. Zeijl, 'Burgerschapsvorming in het onderwijs', in: *Betrekkelijke Betrokkenheid: Sociaal en Cultureel Rapport 2008*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2008
4. J. den Ridder & P. Dekker, P., *Meer democratie, minder politiek?*, Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag, 2015.
5. SLO & Diversion, *Verkenning: Dialoog als burgerschapsinstrument*, Amsterdam, 2016; Munnikma et al., *Burgerschap in het voortgezet onderwijs. Nederland in vergelijkend perspectief*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2017.
6. Zie: 'OM kan aangiften discriminatie niet aan, slechts kwart behandeld', *rtnieuws.nl*, 22 september 2016.

Bram Eidhof is oprichter van Schoolstrijd en als onderzoeker verbonden aan het Instituut voor Publieke Waarden. In zijn overtuiging is onderzoek niets waard wanneer de praktijk daar niets van merkt en wordt de kracht van professionals uit de praktijk zelden ten volle benut. Daarom ontwikkelt hij tegenwoordig methoden voor bottom-up leren en ontwerpt hij samen met scholen programma's om burgerschap en democratie een stevige plek in het curriculum te geven. Het pamflet Het Wilhelmus Voorbij is uitgegeven door uitgeverij Van Gennep.

VOX populi

HET IS GOED OM OP SCHOOL HET *WILHELMUS* TE LEREN.

LEERLINGEN MBO-1 (NIVEAU 3-1) VAN HET ZADKINE IN ROTTERDAM.

BAS BANNING

SOFIA (20)

LOGISCH

'In bijna elk land kent men zijn eigen volkslied, dus het zou logisch zijn als dat in Nederland ook het geval zou zijn. Ik vind dus dat iedere leerling die op een Nederlandse school zit het *Wilhelmus* zou moeten leren.'

SULENUR (19)

BELANGRIJK

'Ik vind het belangrijk dat iedereen met de Nederlandse nationaliteit het Nederlandse volkslied kent, dus ook leerlingen. Ik vind het dus vreemd dat veel Nederlanders het *Wilhelmus* niet kennen.'

KAOUTAR (20)

TRADITIE

'Waarom niet eigenlijk? Het is namelijk fijn om het als een soort van traditie te bewaren, maar het is vooral leuk om bijvoorbeeld tijdens een nationaal evenement met het volkslied mee te kunnen zingen.'

DRIE LEERGANGEN

LEERGANG 1

DIDACTISERING VAN BURGERSCHAP

Deze leergang start in september en besteedt vooral aandacht aan de manieren waarop binnen het bestaande curriculum burgerschap een plek kan worden gegeven. Het hele onderwijs hoeft niet op zijn kop om leerlingen meer over burgerschap te leren, is hier ook de gedachte.

- September - december 2018, zes bijeenkomsten
- Voor alle bevoegde leraren in po, vo en mbo

LEERGANG 2

CONTROVERSIËLE ONDERWERPEN IN DE KLAS

Samen met Diversion (een organisatie die onderwijsmethodieken ontwikkelt) is een programma rondom het lesgeven over controversiële onderwerpen vormgegeven. Tijdens de leergang zullen leraren met verschillende methodieken kennismaken en daarmee aan de slag gaan (zoals het dialooginstrument van Diversion en het socratisch gesprek). Het doel van de methodieken is om niet alleen onderwerpen bespreekbaar te maken, maar ook door lessen over controversiële onderwerpen aan het burgerschap van leerlingen bij te dragen.

- Januari - april 2018, zes bijeenkomsten
- Voor alle bevoegde leraren in po, vo en mbo

LEERGANG 3

VOOR LERAREN IN AMSTERDAMSE MBO'S

Deze leergang is samen met leraren van Amsterdamse mbo's (ROC TOP en ROCvA) ontwikkeld en is alleen toegankelijk voor leraren die in Amsterdam werken. De leergang duurt het gehele schooljaar. Tijdens negen bijeenkomsten wordt aandacht besteed aan pedagogisch-didactische strategieën rondom burgerschapsonderwijs, hoe de leraar via lesgeven over controversiële onderwerpen aan burgerschap kan bijdragen en welke rol mbo's bij de identiteitsontwikkeling van hun studenten hebben.

- September 2018 - mei 2019, negen bijeenkomsten
- Voor leraren op Amsterdamse mbo's

Meer informatie vindt u op www.hva.nl/burgerschap.

NASCHOLING BURGERSCHAPSONDERWIJS

EEN WERELD TE WINNEN

Het komend jaar biedt de Hogeschool van Amsterdam weer een nascholingsprogramma over burgerschapsonderwijs aan. In dit artikel leggen Hessel Nieuwelink en Janneke Nieuwesteeg uit waarom zij dat doen.

HESSEL NIEUWELINK & JANNEKE NIEUWESTEEG

Burgerschapsonderwijs staat hoog op de agenda. Verschillende studies laten zien dat leraren en schoolleiders burgerschapsonderwijs erg belangrijk vinden en er meer tijd aan zouden willen besteden. Ook beleidsmakers leggen (eindelijk) meer nadruk op burgerschapsonderwijs. De wet op dit gebied zal worden aangepast. Onderwijsminister Arie Slob wil af van de uiterst vage omschrijving die nu in de wet staat en wil duidelijker aangeven waar burgerschap over gaat en wat de gedeelde kern is. Daarnaast is bij de curriculumherziening burgerschap ook een belangrijk onderdeel. De wind in onderwijsland lijkt te draaien. Beleidsmakers zien meer en meer in dat ook het onderwijs een taak heeft om kinderen en jongeren te begeleiden bij het leren om (op een kritische manier) aan de samenleving deel te nemen.

KARIG

Met een aangepaste wet en eventueel meer aandacht in nieuwe kerndoelen zijn we er echter nog niet. Diverse studies laten zien dat burgerschapsonderwijs in curricula van lerarenopleidingen er jarenlang erg karig van afkwam. Zo liet de Onderwijsraad in 2012 zien dat alleen maatschappijleer in haar kennisbasis burgerschap benoemde. Veel leraren vinden dat zij tijdens hun opleiding weinig hebben geleerd over manieren waarop zij burgerschapsonderwijs kunnen vormgeven. Leraren willen meer weten over hoe zij vakinhoud aan burgerschap kunnen koppelen, op welke manieren didactische keuzen met burgerschapsvorming zijn verbonden en welke pedagogische benaderingen bij welke doelen van burgerschap aansluiten. Inmiddels lijkt burgerschapsonderwijs steeds meer een positie bij lerarenopleidingen te krijgen, maar er lijkt nog een wereld te winnen.

ONDUIDELIJKHEID EN KENNISONTWIKKELING

Leraren vinden het lang niet altijd helder waar burgerschap over gaat en hoe daar in het onderwijs aan kan worden gewerkt; niet zo gek als de leraar-in-spe er in zijn opleiding niets over leert. Scholen hebben veelal geen visie, geen collectieve benadering en het burgerschapsonderwijs van scholen, zo laat de Inspectie jaar na jaar zien, is vooral een samenraapsel van losse projectjes. Burgerschap wordt belangrijk gevonden, maar veel leraren en scholen weten niet hoe ze het moeten aanpakken.

Dat is jammer want er is de afgelopen tien, twintig jaar veel onderzoek naar burgerschapsonderwijs gedaan en er ontstaat langzaam een kennisbasis over de mogelijkheden voor de inrichting van burgerschapsonderwijs dat effectief kan zijn. Studies laten zien dat alleen een structureel onderwijsaanbod aan burgerschap bijdraagt; een enkel klein project heeft dus weinig zin. Een stevige plek in het curriculum voor burgerschap is dus belangrijk, maar lessen

REACTIE WORKSHOP

LAAT EERST DE LEERLING
ZIJN MENING GEVEN

Natascha van Weezel verzorgde tijdens de Docentendag een workshop over spanningen in de klas en kreeg een onverwachte opmerking.

Natascha van Weezel: 'Een van de aanwezige docenten merkte op dat ik zelf een ketting van een Davidster draag en vroeg zich af of ik wel objectief genoeg ben om gastlessen over het Israël-Palestina-conflict te geven. Veel andere docenten vielen hem meteen in de rede, maar ik vond het wel een boeiende vraag, ook al had ik deze vraag nog nooit gekregen of verwacht. Ik antwoordde dat ik vind dat afkomst of achtergrond niet zou moeten uitmaken bij het voeren van gesprekken over gevoelige onderwerpen en dat leerlingen misschien denken dat ik op een bepaalde manier over het conflict denk als ze de ketting zien, maar dat ze pas een oordeel mogen vellen nadat ze naar me hebben geluisterd. Iedereen heeft vooroordelen, dus waarom zou je dat niet meteen inzetten tijdens de les?'

U spreekt regelmatig voor groepen mensen. Wat maakt een groep docenten maatschappijleer anders?

'Ik vond de groep docenten best uitdagend. Meestal geef ik lessen aan leerlingen zelf. Die zijn soms erg uitgesproken, maar staan ook erg open voor nieuwe informatie. Docenten hebben vaak al een eigen kijk op hoe ze dingen willen onderwijzen en ik merkte dat er soms weerstand was om op dat vlak iets van een jonge dertiger aan te nemen. Toch vond ik het leuk om te doen en hoop ik dat we een constructief gesprek hebben gevoerd over een onderwerp dat vandaag de dag erg belangrijk is. Toevallig ging dat in dit geval over de relatie tussen joden en moslims in Nederland en het Israël-Palestinaconflict, maar de technieken die ik gebruik kan op elk gevoelig sociaal-maatschappelijk onderwerp worden toegepast; van Zwarte Piet tot de vluchtelingencrisis.'

Welke boodschap gaf u aan de deelnemers mee?

'Het voornaamste wat ik de deelnemers mee wilde geven is dat ze tijdens een gesprek over het Israël-Palestinaconflict of een ander gevoelig onderwerp niet meteen hun eigen oordeel moeten geven. Het is beter om de leerlingen eerst hun eigen mening te laten geven en door te vragen over de manier waarop ze tot hun oordeel zijn gekomen, in plaats van meteen met je vingertje te gaan zwaaien en te zeggen dat een leerling iets stoms of verkeerd heeft gezegd. Ik heb met de deelnemers een interessant gesprek gevoerd over de vraag wanneer je wel moet ingrijpen of wanneer je juist moet zeggen dat iets te ver gaat. Zelf denk ik dat je bij bijvoorbeeld complottheorieën het beste op de bronnen kunt ingaan.' IP

Burgerschap in het onderwijs pur sang: minister-president Mark Rutte ontvangt leraren in het Torentje (foto: minister-president Rutte / Rijksoverheid).

dragen vooral bij aan het burgerschap van leerlingen wanneer zij actief participeren en op een dialogische manier over thema's spreken. Daarnaast is een open en veilig pedagogisch klimaat van belang. Bij gesprekken over maatschappelijke kwesties moeten leerlingen hun eigen perspectief naar voren kunnen brengen en daarop niet door leerlingen of leraren worden aangekeken. Er is dus kennis voorhanden om burgerschapsonderwijs vorm te geven, maar dat komt onvoldoende bij leraren terecht.

DRIE LEERGANGEN BURGERSCHAPSONDERWIJS

Om deze redenen heeft de Hogeschool van Amsterdam drie leergangen voor burgerschapsonderwijs ontwikkeld. De drie leergangen kennen een aantal uitgangspunten.

- Er wordt gebruik gemaakt van de meest recente wetenschappelijke inzichten over burgerschapsonderwijs. Leraren leren dus welke mechanismen voorwaardelijk zijn voor effectief burgerschapsonderwijs.
- De leergangen hebben als doel dat leraren met concrete handvatten aan het werk kunnen rondom hun eigen burgerschapsonderwijs. De wetenschappelijke inzichten worden dus naar praktische uitgangspunten vertaald en daarmee wordt aan de slag gegaan.
- Bij burgerschapsonderwijs gaat het vooral om leren naar de samenleving te kijken en zien welke vraagstukken er spelen en wat voor oplossingen er daar voor zijn (geweest), met wat voor dilemma's mensen, instituten en landen te maken krijgen en dat op deze dilemma's en vraagstukken allerlei perspectieven mogelijk zijn. Het gaat dus niet zozeer om leren welke instituten er zijn, maar veeleer *waarom* die er zijn, wat voor alternatieven er zijn, welke keuzen daar spelen enzovoorts.
- Op veel scholen in het voortgezet onderwijs en het mbo spelen maatschappijleerdocenten een belangrijke rol bij burgerschapsonderwijs. De nascholingen zullen voor hen daarom ook relevant en interessant zijn. Burgerschapsonderwijs gaat echter niet alleen over maatschappijleer, maar heeft ook te maken met de inhoud van andere vakken (zoals levensbeschouwing, aardrijkskunde, Nederlands en biologie). Daarnaast kunnen *alle* docenten via het pedagogisch klimaat van een school een bijdrage aan het burgerschap van leerlingen leveren. De leergangen staan daarom open voor alle leraren.

Via de leergangen hopen wij een bijdrage te kunnen leveren om samen met leraren burgerschapsonderwijs in Nederland verder te ontwikkelen. ♦

Hessel Nieuwelink en Janneke Nieuwesteeg zijn beiden verbonden aan de Hogeschool van Amsterdam.

GEEN DEMOCRATIE ZONDER MENSENRECHTEN

'Als je aan mensenrechten denkt, wat komt er dan als eerste in je op?', zo begint het College voor de Rechten van de Mens vaak zijn workshops voor docenten om hun voorkennis te peilen. De antwoorden zijn uiteenlopend en bestrijken veel aspecten van mensenrechten.

FRAUKE DE KORT

De Amerikaanse presidentsvrouw en mensenrechtenactiviste Eleanor Roosevelt met de Verklaring voor de Rechten van de Mens in november 1949 (foto: Wikimedia Commons)

Anvankelijk denkt vrijwel iedereen voldoende over mensenrechten te weten, maar aan het einde van de workshop concluderen de meesten dat hun kennis eigenlijk best beperkt is. Dit is ook geen wonder, want in het Nederlandse onderwijs is er nauwelijks aandacht voor mensenrechten. Jammer, want de kansen liggen voor het grijpen, niet in het minst binnen het vak maatschappijleer.

VERSTERKEN

Het College voor de Rechten van de Mens heeft als een van zijn wettelijke taken het stimuleren en coördineren van onderwijs over mensenrechten.¹ Dit komt niet uit de lucht vallen: Nederland heeft zich er door middel van vele internationale verdragen en verklaringen toe verbonden mensenrechteneducatie en burgerschapsvorming in Nederland te versterken. Ook is mensenrechteneducatie een van de doelen van het recht op onderwijs, aldus het Kinderrechtenverdrag van de Verenigde Naties (Art. 29). Het College voor de Rechten van de Mens is dan ook van mening dat mensenrechten een structurele plaats in het Nederlandse onderwijs moeten krijgen, onder meer via het curriculum van het funderend onderwijs. Maar wat is mensenrechteneducatie eigenlijk en wat is de link met burgerschapsvorming, en de rol van maatschappijleer hierin?

VOOR, OVER EN DOOR MENSENRECHTEN

Kort gezegd bestaat mensenrechteneducatie uit onderwijs voor, over en door mensenrechten.² Onderwijs voor mensenrechten omschrijft het doel, namelijk mensen in staat stellen van hun rechten gebruik te maken, de rechten van anderen te respecteren en aan hun verwezenlijking bij te dragen. Daarvoor zijn bepaalde kennis en vaardigheden onontbeerlijk: onderwijs over mensenrechten. Want als je niet weet en begrijpt wat jouw eigen rechten zijn en de relatie met die van anderen, kun je deze ook niet herkennen en leren onderschrijven. Om het vermogen tot handelen te ontwikkelen, zijn vaardigheden nodig, maar ook dat is niet voldoende om tot een positieve houding ten aanzien van de eigen rechten en die van anderen te komen. Daarvoor moet in de (school)praktijk respect voor mensenrechten, onderwijs door mensenrechten, worden ervaren. Anders zijn het maar loze woorden en beloften. De school is daarmee voor leerlingen een plaats van leren over, oefenen met en ervaren van mensenrechten.

BURGERSCHAPSVORMING

Burgerschapsvorming en mensenrechteneducatie liggen in elkaars verlengde en versterken elkaar.³ Het uiteindelijke doel van burgerschapsvorming is de bevordering en bescherming van de democratische rechtsstaat. We willen voorkomen dat deze via democratische weg of anderszins wordt ondermijnd, omdat

we met zijn allen hebben vastgesteld dat democratie de minst slechte staatsvorm is. Waar burgerschapsvorming de nadruk legt op het kunnen uitoefenen en verdedigen van de *democratische* rechten en plichten in de samenleving, het waarderen van diversiteit en het actief deelnemen aan de democratie, gaat het bij mensenrechteneducatie vooral om het kunnen bijdragen aan het bouwen en verdedigen van een universele cultuur van mensenrechten in de samenleving. Mensenrechteneducatie heeft zo als uiteindelijke doel de bevordering en bescherming van mensenrechten.

FUNDAMENTELE MENSENRECHTEN

De democratische rechtsstaat en mensenrechten zijn nauw met elkaar verbonden en kunnen moeilijk zonder elkaar. Om te beginnen is de democratische rechtsstaat gebaseerd op een aantal fundamentele mensenrechten: het recht op inspraak en participatie, het stemrecht, de vrijheid van meningsuiting, het legaliteitsbeginsel en de onafhankelijkheid van rechters, om er een paar te noemen. De meerwaarde van de democratische rechtsstaat ten opzichte van andere staatsvormen is echter vooral dat zij al onze mensenrechten het meest effectief beschermt. Mensenrechten zijn gebaseerd op de principes van menselijke waardigheid, gelijkwaardigheid, non-discriminatie en vrijheid. Mensenrechten vormen de basis voor ieder mens om in vrijheid en waardigheid te leven, en in gelijke gevallen gelijk te worden behandeld. Mensenrechten zijn tevens onontbeerlijk voor een gezonde, functionerende democratie. Te denken valt hierbij aan het recht op goed onderwijs of het recht op informatie. Voor een laaggeletterde burger is het stukken moeilijker aan de democratische samenleving mee te doen - zelfs zonder fenomenen als *fake news* - en in een land zonder persvrijheid staat de democratische rechtsstaat onder druk. Tegelijkertijd beschermt de democratische rechtsstaat de burgers voor machtsmisbruik door de staat of door de (democratische) meerderheid. De rechtsstaat waakt over ieders mensenrechten en ziet erop toe dat de staat onze vrijheden niet zomaar kan inperken of dat een meerderheid de rechten van minderheden niet zomaar kan schenden. Daarmee is de bescherming van de democratische rechtsstaat in ons aller eigenbelang.

MAATSCHAPPIJLEER

Burgerschapsvorming is een van de hoofddoelen van het vak maatschappijleer. In het *Handboek Vakdidactiek Maatschappijleer*⁴ is burgerschapsvorming verder opgesplitst in drie elementen: (i) politieke en maatschappelijke geletterdheid; (ii) politiek en maatschappelijk oordeelsvermogen; en (iii) vermogen tot politieke en maatschappelijke participatie. In de examenprogramma's voor vmbo, havo en vwo zijn de hiervoor benodigde kennis en vaardigheden verder uitgewerkt, zij het voor het vmbo meer op de praktijk gericht en voor de havo en het vwo iets sociaalwetenschappelijker.

Zoals hierboven uitgelegd zijn burgerschapsvorming en mensenrechteneducatie nauw met elkaar verbonden.

Impliciet komen mensenrechten in het vak maatschappijleer dan ook regelmatig voorbij. In de examenprogramma's voor het havo en vwo worden verschillende soorten rechten bij de domeinen Rechtsstaat, Parlementaire democratie, Verzorgingsstaat en Pluriforme samenleving zelfs als rechten genoemd, maar eerder in de context van de Grondwet dan expliciet als (universele) mensenrechten. Ook in de maatschappijleer-methoden wordt er niet of nauwelijks van mensenrechten ge-rept. Dit is spijtig, omdat enerzijds mensenrechten het vak maatschappijleer zouden verrijken en anderzijds het vak maatschappijleer mensenrechteneducatie in het Nederlandse onderwijs op natuurlijke wijze zou versterken. Hieronder volgen een drietal argumenten om mensenrechten een prominentere plaats te geven in het vak maatschappijleer.

I Mensenrechten als onderdeel van de democratische rechtsstaat

De meest voor de hand liggende reden is dat mensenrechten onderdeel van de democratische rechtsstaat zijn. Zonder verband te leggen met mensenrechten, is de politieke en maatschappelijke geletterdheid niet compleet. De zogenaamde democratische waarden zijn mensenrechtelijke principes en de democratische vrijheden zijn fundamentele mensenrechten. Via internationale verdragen zijn mensenrechten onderdeel van onze rechtsorde. Sterker nog: waar Nederlandse rechters wetgeving niet aan de Grondwet mogen toetsen, mogen ze dit wel aan de bindende internationale mensenrechtenverdragen, waar de Nederlandse burger dan ook een beroep op kan doen. Verder maakt het Europese Hof voor de Rechten van de Mens bijvoorbeeld ook onderdeel uit van onze democratische rechtsstaat, evenals ons eigen College voor de Rechten van de Mens.

II Mensenrechten als motivatie voor burgerschapsvorming

Hoe kunnen leerlingen worden geïnteresseerd in burgerschapsvorming of in politiek - iets dat voor de meeste kinderen een ver-van-mijn-bed-show lijkt? Het bespreken van issues vanuit mensenrechtenperspectief, vanuit de eigen ervaring van leerlingen of de gemeenschap, kan de relevantie van burgerschapsvorming vergroten: mensenrechten geven zo inhoud aan, op het eerste gezicht saaie, onderwerpen als verzorgingsstaat, rechtstaat of parlementaire democratie. Met andere woorden: echte problemen van (groepen) mensen kunnen als mensenrechtenschendingen worden gezien. De burger kan deze problemen/schendingen op verschillende wijzen aan de orde stellen. De politiek kan dan vanuit verschillende overwegingen (ideologie, waarden, belangen, macht) wetgeving of beleid ontwikkelen om de problemen op te lossen. De burger kan deze concrete problemen/schendingen mogelijk ook via de rechtspraak aanvechten. Zo vormen mensenrechten het *waarom* van politieke en maatschappelijke participatie en burgerschapsvorming het *hoe* hiervan.

III Mensenrechten als normatief kader bij het bespreken van dilemma's

Discussiëren, debatteren, praten over politieke dilemma's en controversiële onderwerpen zijn op de meeste scholen allemaal onderdelen van het vak maatschappijleer, die dienen bij te dragen aan het politiek en maatschappelijk oordeelsvermogen van leerlingen. Sommige leraren proberen dit waardenneutraal te doen; anderen steken hun eigen mening niet onder stoelen of banken. Velen geven aan moeite te hebben met extreme uitspraken in de klas. Vrijheid van meningsuiting is toch een belangrijk recht? Behandeling van onderwerpen vanuit een mensenrechtenperspectief kan zowel leraar als leerling handvatten bieden. Ten eerste bieden universele mensenrechten een neutraal normatief kader dat grenzen aangeeft: tot hier en niet verder. Zo is het recht om in gelijke gevallen gelijk te worden behandeld absoluut. Vrijheid van meningsuiting echter niet. Ten tweede bieden mensenrechten een duidelijk toetsings- en afwegingskader voor de inperking van vrijheden of bij botsende rechten. In maatschappijleer worden dilemma's vooral besproken vanuit het perspectief van botsende waarden, belangen, of macht. De uitkomst kan voor leerlingen daardoor vrijblijvend overkomen en onbevredigend zijn. Bespreking van dilemma's vanuit een mensenrechtenperspectief is dan een interessant alternatief.

TEN SLOTTE

Het College voor de Rechten van de Mens benadrukt dat mensenrechteneducatie en burgerschapsvorming niet de verantwoordelijkheid zijn van slechts een vak. Zij dienen in het brede curriculum van het funderend onderwijs te worden ingebed. Dat neemt niet weg dat het vak maatschappijleer belangrijke aanknopingspunten biedt, aangezien burgerschapsvorming een van de hoofdoelen van het vak is. Het College voor de Rechten van de Mens vindt dan ook dat mensenrechten explicieter in het vak maatschappijleer aan bod moet komen. Dit behoeft niet veel aanpassingen in de lesstof: politieke en burgerrechten, sociaaleconomische rechten en culturele rechten zijn al onderdeel van het examenprogramma. De geschiedenis van mensenrechten komt voor een deel al aan de orde, en ook de benodigde vaardigheden voor mensenrechteneducatie (zoals informatievaardigheden, analytische en kritische denkvaardigheden en communicatievaardigheden) nemen al een belangrijke plaats in. Wat er vooral aan schort, is een expliciete behandeling van en link naar mensenrechten. Daarvoor zijn ten minste twee dingen noodzakelijk: (i) expliciete vermelding van mensenrechten in het curriculum en examenprogramma maatschappijleer, en (ii) enige verdieping in mensenrechten van leraren om hun eigen kennis bij te spijkeren en hun mogelijke misvattingen te corrigeren. Het College voor de Rechten van de Mens zet zich hiervoor in en wil leraren hierbij graag ondersteunen. U kunt daarvoor contact opnemen met de auteur. ♦

Noten

1. Zie: Wet van 24 november 2011, houdende de oprichting van het College voor de Rechten van de Mens (Wet College voor de Rechten van de Mens), <https://mensenrechten.nl/over-ons/taken>.
2. Zie onder andere: *United Nations Declaration on Human Rights Education and Training*, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/467/04/PDF/N1146704.pdf?OpenElement>.
3. Zie onder andere: *Council of Europe Charter on Education for Human Rights and Democratic Citizenship*, <https://rm.coe.int/16803034e5>.
4. T. Olgers, R. van Otterdijk, G. Ruijs, J. de Kievit & L. Meijs, *Handboek vakdidactiek maatschappijleer*, Landelijke Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken, ProDemos, Amsterdam/Den Haag, 2014.

Frauke de Kort is beleidsadviseur mensenrechten bij het College voor de Rechten van de Mens. Haar werkzaamheden liggen voornamelijk op het terrein van mensenrechteneducatie, het recht op inclusief onderwijs en kinderrechten in het algemeen. Behalve gespecialiseerd in mensenrechten en democratisering, is Frauke de Kort ook eerstegraadsbevoegd docent maatschappijleer en maatschappijwetenschappen. Voor algemene informatie over het college of het organiseren van een bezoek kunt u terecht op: info@mensenrechten.nl.

COLLEGE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS

Het College voor de Rechten van de Mens is het onafhankelijke nationale mensenrechteninstituut van Nederland. Het monitort de naleving van mensenrechten in Nederland, onder andere door jaarlijkse rapportages en onderzoeken. Het brengt regelmatig adviezen uit over (concept)wet- en regelgeving en beleid dat direct of indirect betrekking heeft op mensenrechten. Daarnaast geeft het voorlichting over mensenrechten. Ook is het wettelijk toezichthouder op de implementatie van het VN-Verdrag Handicap, dat Nederland in 2016 ratificeerde.

Bij zijn oprichting in 2012 heeft het College verder de taken van de Commissie Gelijke Behandeling overgenomen. Zo kunnen burgers bij het College een klacht indienen of een procedure starten wanneer zij zich gediscrimineerd voelen. Ook kunnen organisaties uit eigen initiatief hun beleid aan het College voorleggen en een oordeel omtrent eigen handelen aanvragen, wanneer zij zelf niet goed weten wat er wel of niet mag wat betreft gelijke behandeling. Voor meer informatie over het College voor de Rechten van de Mens kunt u terecht op: www.mensenrechten.nl.

KINDERRECHTENVERDRAG VAN DE VERENIGDE NATIES (ARTIKEL 29):

De Staten die partij zijn, komen overeen dat het onderwijs aan het kind dient te zijn gericht op:

- a. de zo volledig mogelijke ontplooiing van de persoonlijkheid, talenten en geestelijke en lichamelijke vermogens van het kind;
- b. het bijbrengen van eerbied voor de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en voor de in het *Handvest van de Verenigde Naties* vastgelegde beginselen;
- c. het bijbrengen van eerbied voor de ouders van het kind, voor zijn of haar eigen culturele identiteit, taal en waarden, voor de nationale waarden van het land waar het kind woont, het land waar het is geboren, en voor andere beschavingen dan de zijne of hare;
- d. de voorbereiding van het kind op een verantwoord leven in een vrije samenleving, in de geest van begrip, vrede, verdraagzaamheid, gelijkheid van geslachten, en vriendschap tussen alle volken, etnische, nationale en godsdienstige groepen en personen behorend tot de oorspronkelijke bevolking;
- e. het bijbrengen van eerbied voor de natuurlijke omgeving.

NABESCHOUWING GEMEENTERAADSVERKIEZINGEN

GEEN MACRON-EFFECT

Op het partijcongres van GroenLinks in Rotterdam, eind februari 2018, jutte Jesse Klaver zijn drieduizend dolenthousiaste toehoorders op met de belofte GroenLinks bij de gemeenteraadsverkiezingen de grootste partij te maken in de vier grote steden. In Rotterdam en Den Haag werd hij afgetroefd door plaatselijke partijen, in Amsterdam en Utrecht slaagde zijn missie.

WOLTER BLANKERT

Vreemd is dat *grootst* tegenwoordig de grootste ambitie is, want een garantie voor invloed levert dat niet op. Nog niet zo lang geleden streefde de Partij van de Arbeid naar een meerderheid in de grote steden en soms lukte dat. Nu heeft GroenLinks met 23 procent van de stemmen de mijlpaal van de *grootste* in de hoofdstad bereikt, maar een *linkse* meerderheid is alleen mogelijk met deelname van D66. Nog in 2010 stapte het toen veel kleinere GroenLinks in een hoofdstedelijk college met een onvervalst linkse signatuur, waarop de partij een behoorlijke stempel kon drukken. Nu zal wat groene cosmetica nog wel lukken, ook D66 heeft, zeer hovaardig, 'een goed klimaat' beloofd, maar een linkse koers varen zal zwaarder vallen. Landelijk kwam GroenLinks uit op krap 9 procent, geen aanwijzing voor een doorbraak in de nabije toekomst. Een kinderhand is gauw gevuld. Het CDA leeft in euforie omdat het de meeste gemeenteraadsleden in de wacht heeft gesleept, al bedraagt dat aantal maar de helft van voor de implosie van deze tot 2010 brede volkspartij. De VVD heeft zich 'knap gehandhaafd', een bedenkelijk compliment. Het succes van Denk is geenszins opmerkelijk, omdat deze zetelrover van de PvdA over een natuurlijke

achterban beschikt. Samenwerking met Denk uitsluiten perkt de kans op linkse invloed verder in en speelt deze partij electoraal in de kaart. Het dansnummer van Thierry Baudet moest zijn wanhoop maskeren. In Amsterdam bleef hij steken op 7 procent, ondanks het ontbreken van PVV en plaatselijke partijen en vergaande beloften aan erfpachters (een derde van het electoraat). Zijn steun aan Leefbaar Rotterdam lijkt die partij te hebben geschaad.

KIEZERSONDERZOEK

Gemakzuchtig is dat de afstraffing van de PvdA door media en betrokkenen opnieuw aan deelname aan het kabinet-Rutte II werd toegeschreven, terwijl de eerste uitkomsten van het Nationaal Kiezersonderzoek over de verkiezingen van 2017 uitwijzen dat het ontbreken van profiel de doorslag gaf. Dat valt vooral de partijleider aan te rekenen.

Jesse Klaver karakteriseerde zijn overwinning als 'historisch'. Emmanuel Macron heeft echter een nieuw ijkpunt vastgesteld voor de claim op een 'historische overwinning', namelijk uit het niets tot een meerderheid komen; niet alleen ten koste van verwante partijen, maar ook van partijen aan de andere kant van het politieke spectrum. Dat bereikte hij in minder tijd dan de huidige levensduur van

de 'beweging' van Jesse. Is de fenomenale prestatie van Macron in Nederland per definitie ondenkbaar? Zo anders zijn de omstandigheden niet. Macron profiteerde van de implosie van de Parti Socialiste (PvdA), de afkeer van het Front Nationale (PVV) en de geringe overtuigingskracht van klassiek rechts (CDA-VVD) en wist zo met een soort D66 - wel vers uit de oven - een absolute meerderheid te halen. De PvdA en het CDA zijn fossielen van hun oorspronkelijke ik en rijp om door een nieuw politieke golf te worden weggespoeld, al wijst niets erop dat die in aantocht is. De les van Macron is dat een dergelijke beweging een middenkoers moet varen en de sleetse begrippen links en rechts als de pest moet mijden.

Met dat laatste hebben lokale partijen hun voordeel gedaan. Mogelijk is het verstandig als landelijke partijen niet langer aan lokale verkiezingen mogen deelnemen. Hun deelname werkt vertroebelend. De versplintering noodzaakt soms tot samenwerking tussen SP en VVD, op plaatselijk niveau kunnen die raakpunten hebben, maar voor de kiezer gaat het om een onbegrijpelijk samengaan, dat de perversiteit van de politiek onderstreept. Bij verkiezingen is het onduidelijk hoe de stem wordt bepaald: door de landelijke partijleider of door het woningbeleid van de wethouder? Ook hoeven we ons dan het hoofd niet meer te breken over de consequenties voor het kabinet. In de praktijk zullen veel plaatselijke partijen banden met de landelijke blijven onderhouden, maar verplichte nadruk op het lokale aspect kan geen kwaad. ♦

In tegenstelling tot Jesse Klaver boekte Emmanuel Macron een *echt* historische overwinning (foto: Presidencia de la República Mexicana).

LESSUGGESTIE

Poneer de stelling: 'Landelijke partijen mogen niet langer aan gemeenteraadsverkiezingen deelnemen' en vraag naar voor- en tegenargumenten bij die stelling.

INTERVIEW MET TRAINER EN COACH ŞEYDÂ BUURMAN-KUTSAL

BRUINE EN BLAUWE OGEN

De overweldigende belangstelling voor haar workshop op de Docentendag jongstleden februari en de vragen van de aanwezige docenten over dit onderwerp was voor *M&P* reden genoeg om met Şeydâ Buurman-Kutsal in gesprek te gaan.

LIEKE MEIJS

Şeydâ Buurman-Kutsal is door Jane Elliott opgeleid tot trainster *Brown Eyes Blue Eyes* en kreeg in 2013 landelijke bekendheid door haar optreden in de BNN-uitzending *Het Grote Racisme Experiment*.¹ Veel docenten maatschappijleer laten dit programma aan hun leerlingen zien of doen het experiment na. Verborgene racisme vraagt permanent aandacht van docenten maatschappijleer, maar hoe maak je dit bespreekbaar?

Hoe bent u bij dit project betrokken geraakt?

'Ik werkte bij het Centrum Buitenlanders in Oost-Brabant aan jongerenprojecten en raakte betrokken bij het project *School zonder racisme*. We hadden een boot waarmee we door heel Nederland voeren en nodigden scholen daarop uit. Aan boord was een tentoonstelling en een rolstoelenparcours waar leerlingen in rolstoelen een prettige of minder prettige ervaring konden ondergaan. De gedachte erachter was om te beleven hoe situaties voelen vanuit een heel andere positie dan leerlingen gewend zijn. Dat is inmiddels 22 jaar geleden, maar misschien herinneren sommige docenten het zich nog. Daarna kregen elf mensen uit het netwerk van project *School zonder racisme* de gelegenheid om de training bij Jane Elliott te volgen en ik was een van hen. Het Amerikaanse concept hebben we naar Nederland vertaald en de tekst van de kwetsende posters over blauwogigen aangepast aan de Nederlandse situatie (bijvoorbeeld "Ik heb geen vooroordelen, sommige van mijn beste vrienden zijn blauwogig"). Ik geef nu trainingen *Brown Eyes Blue Eyes* waarin de deelnemers in bruinogige machthebbers en een blauwogige minderheid worden verdeeld. De training is opgebouwd op de principes van ervaringsleren en reflectie. De reactie en uitkomsten bij de deelnemers zijn altijd vergelijkbaar. Wie aan de training deelneemt kan zich niet onttrekken aan de effecten van zijn handelen op de ander omdat deze effecten worden besproken en zichtbaar en voelbaar worden gemaakt. De kracht en meerwaarde van deze training zit juist in de gezamenlijke reflectie. Inmiddels geef ik trainingen aan de overheid, het bedrijfsleven en de zorgsector. Naast *Brown Eyes*

Şeydâ Buurman-Kutsal
tijdens de afgelopen
Docentendag
(foto: Bart van Vliet)

Blue Eyes verzorg ik ook trainingen, masterclasses en docenten-training interculturele competenties, inspiratiesessies voor teams en geef ik supervisie.'

Geeft u veel trainingen op scholen en wat is een geschikte leeftijd om aan het experiment van de blauw- en bruinogigen deel te nemen?

'Nee, jonge kinderen blijken het snelst te kunnen verwerken wat er in het experiment gebeurt. In 1968 waren mensen echter geschokt door de trauma's die kleine kinderen eraan zouden kunnen overhouden en nu blijkt ook dat kinderen die in de blauwogige positie zitten, daadwerkelijk slechter gaan presteren bij opdrachten die ze moeten doen. Ik wil dan ook pas een training op een school komen geven wanneer een docent eerst zelf een tweedaagse training heeft gevolgd. Want een docent moet niet alleen in dit proces maar ook daarbuiten de leerling bij zijn ontwikkeling ondersteunen. Je kunt met je leerlingen namelijk niet gewoon tot de orde van de dag overgaan, nadat zij aan een dergelijk experiment hebben meegedaan. Na het experiment in Amerika is, ook door mij in Nederland, door middel van voor- en nametingen onderzoek gedaan naar de effecten bij kinderen. Van de deelnemers maakt 10 procent na het experiment rigoureuze keuzen zoals verandering van baan of beëindiging van vriendschappen of van een relatie, 10 procent blijft in de weerstand en doet er niets mee, maar de helft gaat reflecteren op wat zich in de groep afspeelt. Ingewikkelder is het om te zien dat het hier gaat om een systeem dat zich overal steeds in verschillende gedaanten manifesteert.'

Wat is uw advies aan docenten maatschappijleer?

'Als leerlingen in de klas het BNN-programma bekijken, vraagt dat een zorgvuldige begeleiding en nabespreking. Leerlingen kunnen vanuit beide posities heftige reacties ervaren. De blauwogigen positie geeft herkenning van soortgelijke situaties die leerlingen hebben meegemaakt waar ze mogelijk ook niet over kunnen en durven praten, maar ook de bruinogigen positie roept emoties op, net als de deelnemers aan het BNN-experiment die van zichzelf schrokken hoe gemakkelijk en snel zij zich in hun comfortabele machtspositie koesterden. Het is niet mogelijk om geen racist te zijn; iedereen maakt zich daaraan

schuldig. Docenten zouden aan een tweedaagse training moeten deelnemen om vaardig te worden in het systematisch reflecteren. Zelf experimenten doen raad ik ten stelligste af. Het vraagt een trainingsopleiding van twee jaar en dan nog is de positie van docent, waarin leerlingen vertrouwen hebben, een kwetsbare om de rol van manipulator te spelen, zoals ik dat in het experiment doe.

Als docenten geen tijd hebben om in twee dagen te leren reflecteren, kunnen ze vanaf dit najaar gebruikmaken van een digitale versie van de training.² Ik vind het namelijk heel belangrijk dat docenten maatschappijleer aandacht aan dit onderwerp schenken. Zij zijn bij uitstek ook degenen die dergelijke gevoelige onderwerpen bespreekbaar kunnen maken - en in feite doen zich op school elke dag dergelijke voorvallen voor. Dat niet zomaar laten passeren maar het bespreken ervan helpt al. Het voorbeeld van het maken van een test in het BNN-experiment, waarbij de bruinogigen met voorkennis veel beter presteren dan de blauwogigen die het ook nog in minder tijd moeten doen, is vast heel herkenbaar.'

WAAKZAAMHEID

Ineens komen herinneren terug van de trots die ik voelde toen mijn school het bordje *School zonder racisme* op de gevel spijkerde. Behalve lessen over racisme formuleerden we regels over gelijkheid en organiseerden we projecten. Dit interview met Şeydâ Buurman-Kutsal maakt me duidelijk dat een *school zonder racisme* niet bestaat. Waakzaamheid blijft geboden. Als ik bij een van mijn studenten op lesbezoek ben, maakt hij een *grap* over Grieken, die in mijn ogen ongepast is en niet mag worden gemaakt. Hij laat zich niet gemakkelijk door mij overtuigen want het is toch maar een *grap*. Een passend moment voor een gesprek over wie uit welke positie - bruin- of blauwogig, lid van een meerderheid of minderheid - van een *grap* kan spreken. ♦

Noten

1. www.npo.nl/het-grote-racisme-experiment/07-11-2013/POW_00724845.
2. De digitale versie van de tweedaagse training is te vinden op: www.seyda.nl.

VAN DAT NAAR CAT

Met alle (nog komende) veranderende eisen in onderwijswereld is het soms zoeken naar een passende didactiek. Hoe gaan we om met de concept-contextbenadering? Hoe kun je leerlingen laten denken met begrippen terwijl begrippen nog onduidelijk zijn? Reden te meer om een andere didactisch uitgangspunt te vinden.

KOEN VOSSEN

Tijdens een college aan de lerarenopleiding vertelde een didactiekdocent over het didactische concept van taalgericht vakonderwijs: een didactiek die rekening houdt met onder andere de psychische ontwikkeling en het taalniveau, maar desalniettemin niet blijft hangen bij het jip-en-janneke-taalgebruik. Na een avondje googelen zijn hierover al snel diverse SLO-brochures te vinden. Desondanks is er helaas geen brochure geschreven over en voor het vak maatschappijleer. Eerlijkheidsgetrouw moet worden toegegeven dat andere mens- en maatschappijvakken, zoals economie en geschiedenis, wel worden vertegenwoordigd. Toch is dat, gelet op het vakspecifieke karakter, een slechte zaak. Wel mag worden gesteld dat ons vak in beweging is met de concept-contextbenadering en de geformuleerde toekomstvisie voor het vak door het Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer en dat een van grotere methodeschrijvers de concept-contextbenadering ook binnen het (verplichte) maatschappijleer integreert. Daarom is het van belang dat wij, de vakdocenten, over onze didactiek en vaktaal gaan nadenken, omdat we anders in dezelfde val lopen als het vak *social studies* in Nieuw-Zeeland.¹

TALIGHEID

Het *Handboek Taalgericht Vakonderwijs* van Maaïke Hajer en Theun Meestringa (2015) biedt handvatten. Zij houden in hun didactische keuzen rekening met de thuissituatie van de leerling. Leerlingen spreken thuis een andere taal dan wat school van hen verwacht. De thuistaal, dagelijkse algemene taalvaardigheid (DAT), is anders dan de schooltaal, cognitief academisch taalvaardigheid (CAT). Dit zit voornamelijk in het gebruik

De Russische psycholoog Lev Vygotsky (1896-1934): 'Er bestaat een onlosmakelijke verwevenheid tussen taal, denken en vakinhoud.'

van context en complexiteit. Door dit verschil in taalgebruik wordt er voor veel leerlingen een barrière opgeworpen die hen van onderwijssucces scheidt. Hoe kan van leerlingen worden verwacht dat zij in zinnen spreken als 'Er heeft zich in de West-Europese samenleving een ontkerkelijking en secularisering plaatsgevonden in tegenstelling tot het dominante traditionalisme in de rest van de wereld', terwijl (veel) leerlingen denken in termen als 'gelukkig hoeven wij niet naar de kerk te gaan op zondag'.

DIDACTISCHE ANKERPUNTEN

Taalgericht vakonderwijs heeft zijn meerwaarde doordat het explicieter op de gewenste taalontwikkeling ingaat. Hoe gaat een leerling vanuit DAT-denken naar CAT-denken? Hiervoor zijn drie ankerpunten geformuleerd: *context*, *in-*

teractie en *taalsteun*. Context is voor het vak maatschappijleer nooit moeilijk. Om het denken te stimuleren moet men niet in bekende contexten blijven steken, maar vervolgens meer abstracte contexten aanbieden. Diversiteit aan contexten laat leerlingen het verschil in DAT en CAT inzien. Het ankerpunt interactie benadrukt dat leerlingen actief bezig moeten zijn om vakinhoud zelf te verwoorden. Anders is er geen sprake van verinnerlijking. Taalsteun is het meest essentieel om leerlingen te begeleiden naar het denken en spreken in CAT. Laat leerlingen tekeningen maken, argumentatieschema's opstellen of VENN-diagrammen invullen. Dit soort opdrachten geeft leerlingen de tools om teksten beter te begrijpen en/of zelf te schrijven.

Waarom uit den treure over taalgebruik schrijven? De Russische psycholoog Lev Vygotsky wees er al op dat er een onlosmakelijke verwevenheid is tussen taal, denken en vakinhoud. CAT helpt leerlingen de wereld beter te begrijpen, aangezien zij dan woorden aan gebeurtenissen kunnen geven. Hiervoor zijn vakspecifieke begrippen, zoals sociale ongelijkheid, nodig. Wanneer we geen belang hechten aan het taalgebruik van leerlingen, in relatie tot de vakinhoud, is het onbegonnen werk om van leerlingen te verwachten dat zij gedegen gaan denken.² ♦

Noten

1. Andrea Milligan & Bronwyn Wood, 'Conceptual understandings as transition points: making sense of a complex social world', in: *Journal of Curriculum Studies*, Volume 42 (2010), nr.4, pp.487-501.
2. Zie hiervoor ook: Daniel T. Willingham, *Critical Thinking: Why Is It So Hard To Teach?*, 2008.

Strokoorts

Op een fort in Aalsmeerderbrug startte ik dit schooljaar met een klas van 32 mbo-studenten Logistiek. Het is onderdeel van een nieuw onderwijsconcept waarin ik niet alleen docent Engels en burgerschap ben, maar vooral coach. Vol enthousiasme stortte ik mij in de Basecamp, een periode van zeven weken waarin de studenten door middel van workshops en trainingen aan vaardigheden werken met als doel kennis te maken met zichzelf, elkaar en de logistiek.

Les zittend op hooibalen, loslopende schapen en vooral een afgelegen locatie waar het naar boerenbuitenlucht stinkt, eisen hun tol. Al gauw zit ik met een groep mopperende jongeren die dit totale tijdsverspilling vinden. Het is ver lopen, het is koud, er is geen supermarkt in de buurt, het stinkt en de eerste grappige excuses volgen, als 'Juf, ik heb strokoorts en kan dus niet te lang blijven'.

Enthousiast en energiek geef ik ze een motiverende preek en vertel ze over mijn *sponstechniek*, die voorschrijft hoe ik mijn studenten in de stand van een spons wil krijgen en zodoende alles opnemen wat ze in het leven krijgen toegereikt, niet wetende waar en wanneer in het leven je de verkregen kennis of ervaring kunt toepassen. De Basecamp-ervaring op het fort en alles wat ze daarbij leren - of niet, wat ook weer leren is - hoort daar ook bij. Althans dat probeer ik hen met behulp van mijn sponstechniek bij te brengen. Het is dan ook een teleurstelling wanneer een gastspreker in het programma mijn studenten in diezelfde periode toespreekt en verkondigt dat docenten slechts 10 procent invloed op studenten hebben. Daar gaat mijn preek, luisteren zullen ze niet meer doen.

Dat wat ik mijn studenten leer, pas ik zelf al jaren toe. Zodoende wijs ik mijn studenten op begrippen als selectief gehoor, wetenschappelijk onderzoek, wederzijdse beïnvloeding en stel ik ze de vraag wat *strokoorts* nu eigenlijk is. Van elke situatie is een burgerschapsles te maken waarbij kritisch nadenken een rol behoort te spelen. Binnen de dimensie Vitaal burgerschap is dat bijvoorbeeld het inschatten van gezondheidsrisico's en op basis daarvan verantwoorde keuzen kunnen maken. Na het aanhoren van allerlei foutieve antwoorden, zeg ik dat de goede benaming hooikoorts is en dat je daarbij allergisch bent voor onder andere boom- en bloempollen, maar ook gedroogd gras, ook wel stro genoemd. Er is ook al een wetenschappelijk onderzocht geneesmiddel voor en dat zijn hooikoortstabletjes, te koop voor ongeveer drie euro bij de drogist. Komt die basis cursus geneesmiddelen die ik op mijn vijftiende bij het Kruidvat volgde toch weer van pas! ♦

Hannelien Stoorvogel

MINDER EENZIJDIG NAAR BELANGENBEHARTIGING KIJKEN

LOBBYEN ALS KANS

Hoe vaak gaat het in uw lessen over lobbyen? Grote kans dat het slechts zijdelings aan bod komt en het bovendien niet echt positief uit de verf komt. Lobbyen heeft een slecht imago en het is gehuld in een waas van geheimzinnigheid, maar hoe terecht is dat en welke rol hebben maatschappijleerdocenten daarin?

NIEK BAKKER

De medewerkers van Stichting Lobby Lokaal

lobby, lokaal

Ik herinner me de eerste keer nog goed dat ik met vwo-5 het onderwerp *lobbyen* bij de kop had. Voor het domein Parlementaire democratie kregen de leerlingen de opdracht om het boekje *Je hebt het niet van mij, maar...* van Joris Luyendijk te lezen. Als Nieuwspoortrapporteur geeft hij een waardevolle inkijk welke invloed lobbyisten onder de Haagse kaasstolp hebben. 'Verbijsterend', was zijn conclusie. Ik kon hem geen ongelijk geven.

Deze reactie doet echter tekort aan de ambitie die docenten maatschappijleer hebben. Zij willen jongeren tot actief participerende burgers opleiden: 'Laat je stem horen, je doet ertoe!'. Het werk van lobbyisten lijkt dit te ondermijnen. Als uiteindelijk de grote bedrijven en organisaties achter de

schermen aan de touwtjes trekken, doet de stem van een individuele burger er niet meer toe. Dat is de houding die docenten maatschappijleer juist tegen willen gaan. Daarom wordt in dit artikel aan de hand van een drietal stellingen een wat ander perspectief op het fenomeen lobbyen gedeeld. Daarna wordt een idee uit de doeken gedaan om dit onderwerp in een lessenserie handen en voeten te geven.

I. Alleen stemmen? Dat is voor luie burgers!

Een van de grote voorrechten van een Nederlandse burger is het recht om de eigen leiders te mogen kiezen. Geheel terecht gaat er daarom bij het vak maatschappijleer veel aandacht uit naar de manier waarop de vertegenwoordigende democratie werkt.

Leerlingen wordt bijgebracht dat het van belang is om te gaan stemmen. Toch is het een grote uitdaging om jongeren naar de stembus te krijgen. Omdat het zoveel moeite kost de leerlingen daarvan te overtuigen, lijkt dit voor docenten maatschappijleer soms het ultieme doel te zijn. 'Als ze uiteindelijk maar gaan stemmen ...', klinkt het dan.

Men is in dat geval te snel tevreden. Actieve burgers spreken een veel breder arsenaal van rechten en mogelijkheden aan dan alleen het stemrecht. Volksvertegenwoordigers krijgen geen carte blanche voor vier jaar als ze eenmaal zijn gekozen. Kiezers volgen gekozenen en leveren regelmatig hun input. Goede volksvertegenwoordigers leggen met regelmaat hun oor te luisteren in de samenleving. Er is geen enkele reden om leerlingen het idee te geven dat hun democratische verantwoordelijkheid in het stemhokje eindigt.

II. Laat beïnvloeding niet alleen over aan professionals.

Nu zijn er personen en organisaties die van deze beïnvloeding hun werk maken. We noemen ze lobbyisten, maar feitelijk voeren zij op een professionele manier uit dat iedere burger (veel meer) kan doen. Lobbyen is geen privilege dat zich buiten het bereik van de burger bevindt. Het is onderdeel van de democratie, geen tegenpool. Natuurlijk is dat op lokaal niveau gemakkelijker te realiseren dan op nationaal niveau, maar de conclusie blijft dezelfde: burgers hebben meer mogelijkheden om hun invloed aan te wenden dan ze zich vaak bewust zijn.

Lobbyen is tegelijkertijd wel echt een vak. Het vergt een lange adem en daarnaast hangt een succesvolle lobby sterk af van een goed netwerk en een goede timing. Voor een gewone burger zal het daarom wellicht met vallen en opstaan gaan, maar het loont de moeite om hierin te investeren. Actieve burgerlobbyisten vormen zo een gezond tegenwicht tegen de professionele lobby's, die nu een monopolie op dit terrein hebben.

III. Lobbyen biedt kansen voor actief burgerschap.

Ageren tegen de invloed van professionele lobbyclubs heeft niet zoveel zin. Voor maatschappijleerdocenten ligt hier juist een kans om het verschil te maken. Als alle leerlingen van nu besluiten om zich actiever in (lokale) politieke vraagstukken te mengen en de betrokken politici en beleidsmakers gaan aanspreken, ziet de (lokale) politiek van morgen er heel anders uit.

Om hier ideeën voor op te doen is het heel inspirerend om op internet materiaal van hoogleraar Europees Recht en Regelgeving Alberto Alemanno op te zoeken. Er staan diverse *pitches* van hem online, waarin hij het belang uitlegt van meer *citizen lobbyists*. Iedereen kan verandering teweegbrengen, betoogt hij. Het is alleen cruciaal om zelf die stap naar voren te zetten.

In de syllabus voor het centraal examen is wat meer aandacht voor de mogelijkheden om als burger invloed uit te oefenen, maar zeker bij het schoolexamenvak valt nog veel te winnen om de leerlingen hier bewust(er) van te maken.

OVERLEG VAN ZEIST

Dit probleem wordt niet alleen onderkend vanuit burgers en docenten burgerschap, maar ook vanuit decentrale overheden. Er zijn tal van initiatieven om de lokale gemeenschap meer bij de politiek te betrekken. Sommigen zijn succesvol, maar in die gevallen zijn het toch vaak de al actieve burgers die zich in deze discussies mengen. Een belangrijk deel van het electoraat blijft buiten zicht.

In de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van afgelopen maart heeft een groep bestuurders, ambtenaren en gemeenteraadsleden een oproep aan al hun collega's gedaan om te investeren in de lokale democratie en nieuwe vormen van democratie. Dit *Overleg van Zeist* (ondersteund door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Nederlands Genootschap van Burgemeesters en het Ministerie van Binnenlandse Zaken) pleit voor meer invloed en inbreng van de burger. Ook zij zien dus in dat het van belang is dat een bredere groep onder de bevolking zich in het publieke debat mengt.

LOBBY LOKAAL

Docenten maatschappijleer kunnen daar een rol van betekenis in spelen. Er is niet zoveel lesmateriaal over lobbyen beschikbaar en het laat zich wat lastig binnen een lesuur simuleren. Dat doet niets af aan de noodzaak en de grote meerwaarde die een kennismaking met lobbyen voor leerlingen kan hebben.

Om die leemte op te vullen begint Stichting Lobby Lokaal een nieuw project.¹ Dat bevindt zich nadrukkelijk nog in de ontwerpfase en de stichting is op zoek naar enthousiaste docenten die daar met hun klas medewerking aan willen verlenen.

Het is de bedoeling dat een docent met zijn of haar klas nadenkt over een wens die ze graag in bij hun eigen gemeente willen indienen. Dat kan iets materieels zijn, zoals nieuwe goals op het voetbalveld, maar ook iets immaterieels, zoals een project tegen eenzaamheid. Uit alle verzoeken die bij de stichting binnenkomen selecteert Lobby Lokaal maximaal vijf projecten. Deze klassen en docenten krijgen dan voorlichting en professionele ondersteuning van lobbyisten bij het benaderen van de gemeente en het behartigen van hun belangen.

De stichting ontwikkelt momenteel lesmateriaal voor een dergelijk project. Er worden contacten met de betreffende gemeente gelegd. Onderdeel van het project is namelijk ook om een bezoek bij of met de gemeentebesturen te organiseren, zodat leerlingen ook fysiek met het eigen gemeentebestuur in overleg kunnen gaan.

VMBO

Als de pilot succesvol blijkt te zijn, zal dit aanbod breder gedaan worden aan scholen en zullen ook alle gemeentebesturen worden benaderd om scholen in hun gemeente hiervoor uit te nodigen. Nu is de ervaring dat voornamelijk binnen de havo en het vwo dergelijke projecten worden gedaan. Om die reden doet de stichting juist een beroep op vmbo-docenten om met hun leerlingen deze uitdaging aan te gaan.

Deze pilot is een unieke kans om als docent meer te weten te komen over deze kant van het democratische proces. Enthousiast geworden? Aanmelden kan via lobby@stichtinglobbylokaal.nl. Suggesties uit het werkveld zijn ook meer dan welkom. Op deze wijze kan samen aan nieuwe vormen van actief burgerschap worden bijgedragen! ♦

Noot

1. www.stichtinglobbylokaal.nl

Niek Bakker is oud-docent maatschappijleer. Met diverse andere jongeren zet hij zich momenteel in voor het project van Stichting Lobby Lokaal.

DE KWALITEIT VAN NIEUWSVOORZIENING

NEPNIEUWSEXPLOSIE

Wat is nepnieuws? Deze eenvoudige vraag blijkt in de praktijk lastig te beantwoorden. Reden genoegom een avond die in het teken stond van nepnieuws bij te wonen.

IVO PERTIJS

Uitgeverij De Blauwe Tijger nodigde voor de presentatie van het boek *Nepnieuwsexplosie* minister Kajsa Ollongren (Binnenlandse Zaken), de Amerikaanse ambassadeur Pete Hoekstra en de Russische ambassadeur Aleksandr Sjoelgin uit. Van deze drie prominente gasten stuurde alleen de Russische ambassadeur, die tevens Ruslands permanent vertegenwoordiger bij de *Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons* (OPCW) is en zijn handen vol had aan het onderzoek naar de zenuwgasaanval op dubbelspion Sergej Skripal en zijn dochter, een vervanger naar perscentrum Nieuwspoort. De tweede man van de Russische ambassade, Boris Zjilko, neemt het eerste exemplaar van *Nepnieuwsexplosie* in ontvangst, zegt het zeker te gaan lezen, benadrukt dat we leven in een boeiende tijd en verwijst naar de dystopieën *1984* (George Orwell) en *Wij* (Jevgeni Zamjatin) waarin dit thema feitelijk al aan de orde kwam. Een vraag-en-antwoordsessie zit er niet in. Die afspraak was vooraf met de organisatie van de avond gemaakt. Als de presentator aandringt om één vraag te mogen stellen, stemt de diplomaat in. Heeft hij nog iets van minister Ollongren gehoord na de waarschuwingen van het kabinet voor Russisch nepnieuws? De Rus reageert ontkennend. Voor het handjevol Russische Poetin-aanhangers in de zaal is dit een bevestiging: natuurlijk niet!

ZWARTBOEK

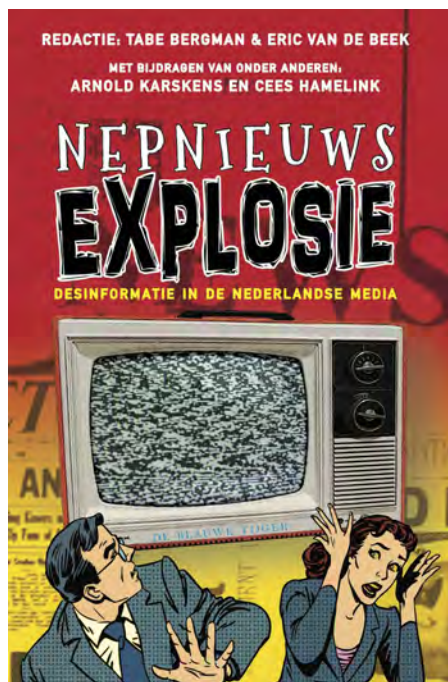
De Blauwe Tijger heeft als doel om 'nieuwe maar ook oudere bijzondere teksten uit te geven ter verbreding van het intellectuele debat', aldus de Facebookpagina van de uitgeverij. Sid Lukassen en de in Syrië woonachtige Vlaamse pater Daniël Maes behoren tot de groep auteurs van De Blauwe Tijger. Twee jaar geleden bracht de uitgeverij het omstreden toekomstbeeld *De Ontscheping* van Jean Raspail uit. Een door dit uitgeversbedrijf gepubliceerde bundel over nepnieuws levert per definitie andere inzichten en invalshoeken op. Zo gaf Willy van Damme zijn bijdrage de titel *Westerse media als woordvoerders van Al Qaeda*. Tijdens de presentatie benadrukt de Belgische journalist dat je de media vooral niet moet geloven totdat je alle feiten kent. Zelf

geloof je in principe geen enkel bericht. Eerst checken, dan geloven. Een uitzondering maakt hij voor oorlogscorrespondent Arnold Karskens die voor de bundel het *Zwartboek NOS Journaal* schreef. Tussen 20 september en 28 december 2017 bekeek hij het *NOS Journaal* en de NOS-website en stelde een zestiental 'klachten' op. Volgens Karskens negeerde de NOS pro-Catalaanse demonstranten, verspreide het *Journaal* nepnieuws over de Amerikaanse president Donald Trump door onzorgvuldig te knippen in een toespraak van George W. Bush en maakt de NOS zich schuldig aan 'inaccurate berichtgeving' door op Teletekst te kiezen voor de kop 'Inreisverbod moslims VS toegestaan'. Hoofdredacteur van NOS Nieuws, Marcel Gelauff, levert steeds een weerwoord. Karskens concludeert dat de NOS de eigen doelstellingen ('de hoogste journalistieke eisen van zorgvuldigheid, betrouwbaarheid, ongebondenheid, pluriformiteit en objectiviteit') te vaak niet haalt.

LESSUGGESTIE | NORMEN

De bijdrage van Karskens laat zich vrij eenvoudig vertalen naar een opdracht voor in de les maatschappijleer of burgerschap. Laat leerlingen zelf klachten à la Karskens formuleren en laat klasgenoten een weerwoord geven. Zo leer je jongeren nadenken over de journalistieke normen (Hoe pas je die op een juiste wijze toe?), de mogelijke impact van woordkeuzen, de vraag of media speeches mogen inkorten en waar ze rekening mee moeten houden bij de selectie van beelden (Wat laten we wel of juist niet zien?). Ook de doelstellingen van de NOS lenen zich voor een opdracht. Hoe bereik je die doelstellingen als nieuwsmaker? Zijn de doelstellingen altijd haalbaar? Waarom moet vooral NOS Nieuws zich aan deze doelstellingen houden?

FEITEN

In Nieuwspoort maken de aanwezigen zich vooral druk over de invloed van de Amerikaanse media op Nederlandse nieuws-makers en de onzorgvuldigheid rond de berichtgeving over Syrië, maar de bundel bevat een (bekend) voorbeeld dat leerlingen zeker zal aanspreken. Herinnert u zich nog het verhaal van Bram van Stadt? De scholier die de 800 euro die hij van zijn oma heeft gekregen omzette naar een fortuin? En dat dit verhaal 100 procent verzonnen was? Door de scholier die geen Van Stadt heette, want deze achternaam bestaat in Nederland niet, maar wiens naam door nagenoeg alle media werd overgenomen (net als zijn verhaal)? De universitaire docenten Alexander Pleijter en Peter Burger gebruiken deze casus voor hun hoofdstuk over feitenonderzoek. Zij tonen aan dat journalisten er relatief eenvoudig achter hadden kunnen komen dat het verhaal over de scholier die 800 euro in een fortuin omzette aan alle kanten rammelde; een kwestie van googelen, logisch nadenken en gebruikte foto's goed bekijken. De auteurs verwijzen naar een eerder onderzoek waarin journalisten onder meer zeggen geen tijd te hebben om alles te checken, vaak op hun gevoel afgaan, informatie uit eerdere publicaties overnemen ('Het zal wel kloppen') of het verhaal van ervaringsdeskundigen geneigd zijn te geloven. Inmiddels zijn er diverse factcheckprojecten om dit soort blunders te voorkomen. Journalisten zouden volgens de auteurs beter op de hoogte moeten zijn van de instrumenten en technieken die feitenonderzoek vergemakkelijken.

COMMERCIEËLE JOURNALISTIEK

In de bundel merkt docent journalistiek Tabé Bergman op dat nieuws nep was 'allang voordat de uitdrukking gemeengoed was'. Daarmee bedoelt hij niet dat het nieuws vaak feitelijk onjuist is of dat journalisten berichtgeving bewust manipuleren. Dat is volgens hem niet het geval. 'Het nieuws was en is (dus) nep omdat het voorrang verleent aan de stortvloed van propagandaberichten die dagelijks deskundig door legers van pr-professionals in opdracht van bedrijven en de staat worden geproduceerd', stelt Bergman. Hij levert vooral kritiek op de commerciële journalistiek. In navolging van de mediaonderzoekers Edward Herman en Noam Chomsky spreekt hij over de vijf ketenen die volgens hem leiden tot 'pro-elitair' gekleurde informatie: het private eigendom en winstoogmerk van de journalistiek, de afhankelijkheid van adverteerders, de machtige bronnen die journalisten gebruiken, de systematische kritiek door de machthebbers en weldenkende deskundigen op de journalistiek en de in de samenleving heersende culturele opvattingen.

LESSUGGESTIE | FEITEN

Laat leerlingen aan de hand van een casus zelf aan de slag gaan met een journalistiek feitenonderzoek. Verzamel meerdere artikelen over één gebeurtenis. Van welke bronnen maken de journalisten gebruik? Is alle informatie verifieerbaar? Bevatten de artikelen vooral feiten of meningen? Wat kun je te weten komen over het gebruikte beeld (locatie, enzovoorts)? Welke berichten laten zich lastig checken en welke relatief eenvoudig? Tip: gebruik een artikel over een wetenschappelijk onderzoek of een bericht dat statistische gegevens bevat.

LESSUGGESTIE | KRANT

Hoe onafhankelijk kun je als commerciële journalistiek zijn als allerlei groepen invloed op de media uit proberen te oefenen? Een analyse van een willekeurige krant door leerlingen waarbij u de vijf ketenen als uitgangspunt neemt is een eenvoudige opdracht waarmee u scholieren op een andere manier naar een krant laat kijken. Wie vormen de belangrijkste bronnen voor journalisten? Hoeveel advertenties staan er in het medium ten opzichte van de artikelen? Sluit de berichtgeving aan op de heersende culturele opvattingen of bevat de krant uiteenlopende visies op maatschappelijke vraagstukken?

VERDEELDHEID

De tweede man van de Russische ambassade vertrekt kort nadat hij het eerste exemplaar van *Nepnieuws explosie* in ontvangst heeft genomen. In het perscentrum zet de discussie zich onverminderd voort. Praktijkvoorbeelden maken grote indruk. Verdachtmakingen zorgen voor verdeeldheid in de zaal. Hier en daar klinkt een zucht. Het aanwezige groepje Russen knikt instemmend als er kritiek op de Nederlandse media wordt geleverd. De westerse media moeten een voorbeeld nemen aan Rusland, luidt de boodschap van de 'woordvoester' van dit gezelschap. Niemand gaat op haar opmerking in. Elders in de zaal ontstaat een meningsverschil over feiten. Het gaat niet over Rusland. Ook niet over de Verenigde Staten of Syrië. Wel over factcheckers. Wie checkt of de factcheckers van de juiste feiten uitgaan? Het is een opmerking die ook docenten maatschappijleer in de klas horen ('Wie zegt dat dit waar is, ik heb andere informatie op internet gevonden!'). Na een avond vol kritiek op de Nederlandse en internationale media vindt een deel van de aanwezigen dat er met deze opmerking een grens is bereikt. Er zijn grenzen en er zijn wel degelijk feiten. Dat is een feit. ♦

LESMATERIAAL

SPOTPRENTOPDRACHT

In oktober schreef *Maatschappij & Politiek* naar aanleiding van de Inktspotprijs 2017 een wedstrijd uit.¹
Een van de prijswinnende spotprentopdrachten is van Lotte de Jong en Vera Boone.

LOTTE DE JONG & VERA BOONE

Illustratie: Tjeerd Royaards,
uit het boek *De 100 beste cartoons*

Deze opdracht voor vwo-5-leerlingen maatschappijleer (thema Parlementaire democratie) heeft twee componenten. Het eerste gedeelte is gericht op de analyse van de spotprent zelf, het tweede gedeelte betreft het creëren van een eigen spotprent. Belangrijk hierbij is dat deze opdracht vakoverstijgend is: leerlingen gaan hiermee niet alleen bij maatschappijleer aan de slag, maar ook bij beeldende vorming. In het tweede gedeelte van de opdracht staat de autonomie van de leerling centraal.

Leerlingen hebben de optie om in tweetallen aan deze opdracht te werken.

DEEL 1 | ANALYSE

De opdracht begint met een de afgebeelde spotprent en een set vragen. Door middel van deze vragen gaan leerlingen van lage-orde-denken naar steeds hoger-orde-denken; eerst moeten ze benoemen wat ze zien, tot ze uiteindelijk kunnen bedenken wat het achterliggende standpunt van de tekenaar is en bij welke politieke stroming ze dit standpunt zouden indelen.

Leerlingen mogen in het begin nog hun gedachten over een vraag op een rijtje zetten, maar uiteindelijk moet het tot een soort onderwijsleergesprek leiden. Leerlingen worden geacht aantekeningen van de genoemde antwoorden te maken, zodat ze deze aantekeningen later voor het praktische gedeelte kunnen gebruiken.

Vragen

1. Wat zie je? [Zelfstandig over nadenken en na één minuut klassikaal bespreken]
2. Kun je aspecten in de spotprent noemen waar je al associaties bij hebt? [Bedenk voor jezelf en overleg met je buurman, na twee minuten klassikaal bespreken]
3. Welk doel zou deze spotprent kunnen hebben?

Vragen klassikaal

4. Welke actualiteit behandelt deze spotprent?
5. Wat is het standpunt van de tekenaar?
6. Wat is het achterliggende politieke standpunt van de tekenaar (links, rechts, progressief, conservatief, liberaal, socialistisch)?

DEEL 2 | PRAKTISCH GEDEELTE: MAAK ZELF EEN SPOTPRENT!

Nu leerlingen over deze spotprent hebben nagedacht en over de boodschap die eruit naar voren komt, maken ze zelf een spotprent. Ze kunnen uit onderstaande opties kiezen:

OPTIE 1: VERANDERING VAN INVALSHOEK

- A. Hoe zou een spotprent over hetzelfde onderwerp eruitzien maar met een ander perspectief/standpunt? Met andere woorden: hoe zou de spotprent eruitzien van iemand met een compleet tegenovergesteld standpunt dan deze tekenaar over dit betreffende onderwerp heeft? Creër deze spotprent!
- B. Maak hierbij duidelijk wat dit standpunt dan is en bij welke politieke stroming/richting je het zou indelen?

OPTIE 2: DE NEDERLANDSE CONTEXT

- A. Hoe zou je deze Amerikaanse spotprent naar de Nederlandse context kunnen vertalen? Met andere woorden: kun je het standpunt/de boodschap van de tekenaar vertalen naar een soortgelijke Nederlandse situatie? Creër deze spotprent!
- B. Maak hierbij duidelijk wat dit standpunt dan is en bij welke politieke stroming/richting je het zou indelen?

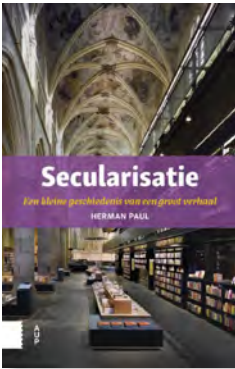
Bij maatschappijleerlessen denken leerlingen na over de inhoud van hun spotprent en bij beeldende vorming gaan ze daadwerkelijk aan de slag met de vormgeving van hun spotprent. Hoe ze dit aanpakken (welke materialen ze gebruiken) is aan hen, maar het eindproduct moet wel tweedimensionaal worden. Wanneer de spotprent klaar is presenteren de leerlingen hun spotprenten aan de klas en lichten ze toe wat het idee/de boodschap achter hun spotprent is. De mooiste en duidelijkste spotprent wordt in de schoolkrant afgedrukt.

De beoordeling is gericht op zowel de spotprent zelf als de presentatie ervan: spotprent (70 procent) en presentatie (30 procent).◆

Noot

1. Janneke Nieuwesteeg, 'Ter lering en vermaak', in: *M&P* 2017 (48) nr.6, p.13.

Lotte de Jong & Vera Boone zijn studenten maatschappijleer/maatschappijwetenschappen aan de Universitaire Lerarenopleiding Tilburg.

RELIGIE BLIJFT BEPALEND

God is, in West-Europa, al geruime tijd doodverklaard. Desondanks speelt religie een niet afnemende rol in het wereldgewoel.

KOEN VOSSEN

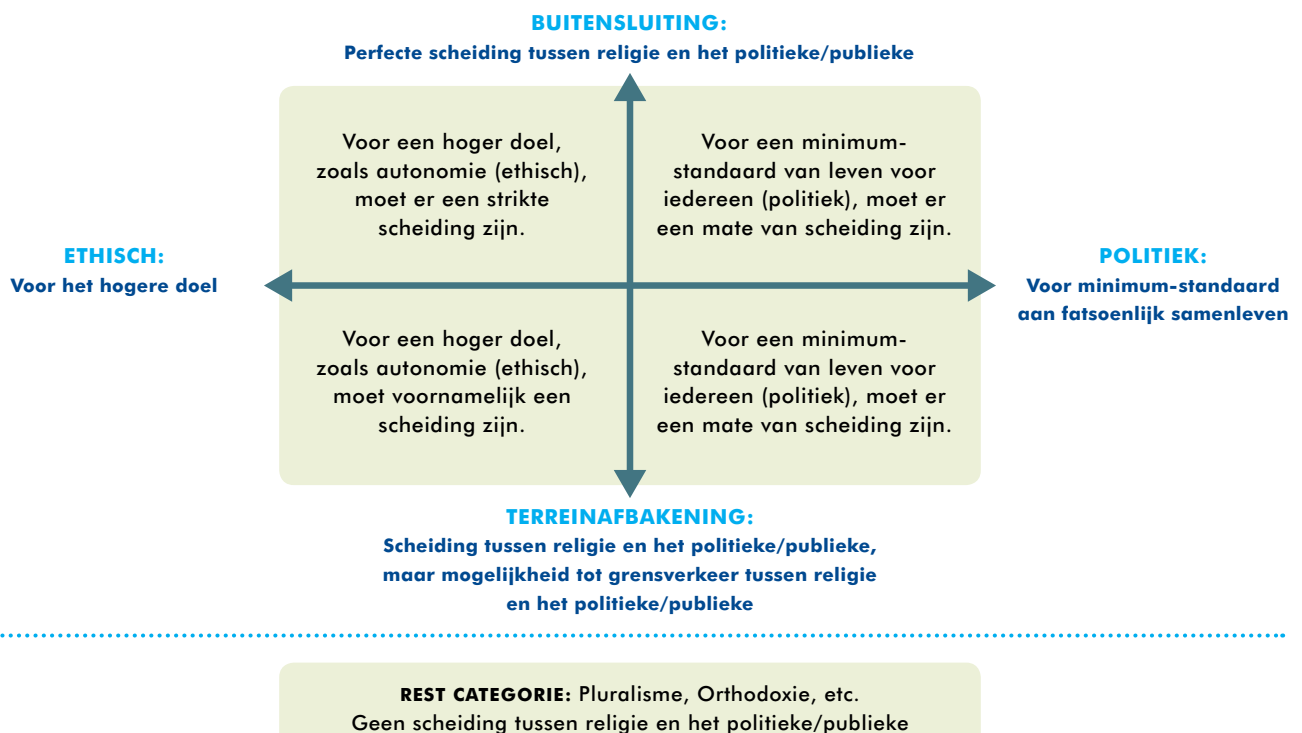
S telliger gezegd: Ook de moderne tijd is niet te begrijpen zonder diepgaand inzicht in religie. Vaak wordt verondersteld dat *secularisering* een van de kenmerken van de moderniteit is. Maar hoe verhouden de theorie en geschiedenis van de secularisatie zich met de hedendaagse samenleving? Herman Paul geeft hierover een diverse en bondige uiteenzetting in zijn boek *Secularisatie. Een kleine geschiedenis van een groot verhaal*. Paul verdiept het concept secularisatie vanuit verschillende invalshoeken. Door middel van theologen en sociale theoretici toont hij aan dat secularisatie niet eenduidig is te definiëren. Het concept is te vertalen als een groot verhaal: het vooruitgangsverhaal waarin de *achterlijke* gelovige mens eindelijk mondig werd of het achteruitgangsverhaal van afbrokkelende normen en waarden. Daarnaast is het een sociologisch paradigma waarin secularisatie wordt bestudeerd in termen van causale verklaringen. Paul weet beide visies scherp tegenover elkaar te zetten. Dit zorgt voor leesgemak. In het kielzog van religieus geïnspireerd geweld wordt de rol van religie in het publieke domein betwist. Secularisatie is naast een

groot verhaal en paradigma ook een politiek begrip, genaamd secularisme. Secularisme is in de onderstaande diagram in te delen, zodat er vier varianten van ontstaan. Op de x-as wordt er onderscheid gemaakt tussen *ethisch* en *politiek* secularisme en op de y-as beschrijft Paul de mate van scheiding tussen kerk en andere publieke domeinen/instituties.

Dit diagram is gemakkelijk in te zetten om de omgang met religie te onderzoeken. Laat leerlingen het hoofdstuk lezen en vervolgens uitspraken, partijprogramma's, landen of mensen indelen binnen dit diagram. Er is alleen een *mits*: Er moet een *restcategorie* worden toegevoegd. Deze restcategorie geldt voor alle actoren die de scheiding tussen religie en andere domeinen niet willen handhaven. Religie blijft immers, zoals we waarnamen, een bepalende factor; zo ook binnen het politieke/publieke domein. ♦

Herman Paul, SECULARISATIE. EEN KLEINE GESCHIEDENIS VAN EEN GROOT VERHAAL, Amsterdam University Press, Amsterdam 2017, 148 bladzijden

SCHEMATISCHE WEERGAVE VAN SECULARISME

Schema: Koen Vossen

GELOOF DOET LEVEN

In haar poging het verleden van haar vader te ontrafelen, slaagt de auteur niet, maar ze schetst wel een indringend beeld van de plaats van de communisten in de samenleving in de jaren vijftig van de vorige eeuw.

Jolande Withuis, bekend van haar biografie over koningin Juliana, was kennelijk dol op haar vader en het wat geïsoleerde en armoedige gezinsleven beschouwde ze als normaal. Pas als volwassene ging ze daarover vragen stellen. Haar vader, uit een eenvoudig gereformeerd milieu, wist zich tot journalist en topschaker op te werken. Zijn vooraanstaande plaats in de Communistische Partij Nederland (CPN) had hij te danken aan zijn verzetsverleden, waarover hij zijn hele leven bleef zwijgen. Ondanks haar grondige onderzoek komt ook zijn dochter er niet achter. Als eenvoudig journalist van *De Waarheid* kreeg hij bij oorlogsherdenkingen een ereplaats in de voorste gelederen bij de partijtop. Tekenend is dat uit het vrijgegeven dossier van de Binnenlandse Veiligheidsdienst blijkt dat zijn gangen gedurende dertig jaar nauwkeurig werden gevolgd. Communisten zaten in een geïsoleerde positie, vergelijkbaar met leden van een religieuze sekte - maar die werden niet als potentiële landverraders beschouwd, CPN-leden wel. Volgens het boek niet ten onrechte, de auteur acht het waarschijnlijk dat haar zachtmoedige, vaak sprankelende vader met een eventuele Sovjet-bezetter zou hebben geheuld. Die tegenstrijdigheid intrigeert haar en de lezer. In 1956 stapt de hoofdpersoon over naar de schaaikjournalistiek, maar de CPN blijft hij hondstrouw. Dat staat vriendschap met topschakers, vrijblijvend linkse intellectuelen, niet in de weg. Die trouw lijkt op die van kerkgangers die hun geloof in God hebben verloren. In zekere zin is Geloof de rode draad van het boek. De gereformeerde vader verruilt de kerk voor het communisme (zijn familie verstoot hem niet, tegen het gebruik van destijds). De dochter op haar beurt verruilt het communisme voor geloof in jezelf, dankzij jarenlange psychiatrische begeleiding. Dat nu vraagtekens worden gezet bij zo'n behandeling met een andere kijk op je jeugd als resultaat, doet geen afbreuk aan haar vertrouwen daarin. *WB*

Jolande Withuis, RAADSELVADER, KIND IN DE KOUDE OORLOG, *De Bezige Bij*, Amsterdam, 2018, 250 bladzijden

TOEKOMSTGERICHT ONDERWIJS

Een vakdidactisch perspectief vanuit aardrijkskunde, economie, geschiedenis, levensbeschouwing en maatschappijleer.

In dit boek is als uitgangspunt gekozen om in kaart te brengen op welke manier leerlingen over de toekomst kunnen leren nadenken. Tevens is er aandacht voor het belang van de inzet van conceptuele kennis en denkvaardigheden daarbij. In de Inleiding wordt erop gewezen dat er veel informatie over het onderwijs in de toekomst (eenentwintigste-eeuwse vaardigheden) is te vinden, maar veel minder over onderwijs over de toekomst. Met de huidige kennis kunnen leerlingen de toekomst verkennen. De eerste vier hoofdstukken zijn algemeen van aard en gaan in op waar toekomstgericht onderwijs zich op moet richten, hoe jongeren bij het leren en denken over de toekomstige wereld kunnen worden betrokken, waar dat belangrijk is en hoe de benodigde kennis kan worden verworven. Hoofdstuk 10 gaat over het vak maatschappijleer met als titel *Hogere denkvaardigheden in kleine opdrachten*. Auteur Rob van den Boorn vindt het essentieel dat leerlingen leren om hun eerste oordeel over een maatschappelijke kwestie op te schorten en leren een andere strategie te ontwikkelen om zich te oriënteren op wat er in de wereld gebeurt. Bij de gegeven ontwerpregels is een belangrijke regel dat 'de opdracht materiaal moet bevatten waarover ze kunnen nadenken'. Dan volgende drie concrete opdrachten: een over terreur en de consequenties van terreurbestrijding, een over de vraag 'wat de groeiende aandacht voor veiligheid voor de rechtsstaat betekent' en een over discriminatie. Centraal bij alle drie de opdrachten staan enkele vaardigheden: redeneren, logisch afleiden, analyseren en evalueren. Tevens moeten leerlingen in deze opdrachten vakconcepten hanteren en ook zelf bedenken welke andere concepten ze nodig hebben om de opdracht uit te voeren. Voor leerlingen zijn het moeilijk te begrijpen opdrachten. Tip van de auteur: doe voor hoe een dergelijke opdracht moet worden aangepakt en geef hen feedback als ze zelf aan de slag zijn. *LM*

Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken, TOEKOMSTGERICHT ONDERWIJS IN DE MAATSCHAPPIJVAKKEN, Amsterdam, 2018, 163 bladzijden. Digitaal beschikbaar: www.expertisecentrum-mmv.nl/index.php/Publicaties

RAZERNIJ

Twan Huys bleek bij *College Tour* vooral geïnteresseerd in de vraag of Trump het met de Amerikaanse ambassadeur bij de Verenigde Naties had gedaan. Tot terechte ergernis van Michael Wolff, die liever op serieuze zaken was ingegaan.

Het boek *Fire and Fury* is snel in het Nederlands vertaald, terwijl men beweert dat Engels niemand moeite kost. De vraag is of het nog de moeite loont dit boek te lezen dat al zo uitgebreid aandacht heeft gekregen. Voor de doorsnee docent luidt het antwoord 'nee'. De aaneenrijging van bizarre verhalen heeft in de media voldoende aandacht gekregen. Dat neemt niet weg dat een echt politiek dier dit boek wel moet verslinden. Het geeft immers een even onthutsend als realistisch beeld van de hofhouding van de Amerikaanse president. Niet ingewijden moeten wel beseffen dat iedere Amerikaanse president er een dergelijke hofhouding op naield. De persoonlijke adviseurs, door hemzelf benoemd en werkend binnen het Witte Huis, zijn van minstens even groot belang als de ministers. Strijd tussen de adviseurs om voorrang is een bekend gegeven, met onmiskenbare voordelen: de president krijgt geen eenheidsworst voorgeschoteld. Zelfs benoeming van familieleden is niet uniek. Wel nieuw is de sneltreinvaart waarmee adviseurs (en ministers) worden afgedankt. Een chef voorlichting die het maar tien dagen uithoudt, is nooit eerder vertoond. Volslagen nieuw is een president die geen memo leest, laat staan een rapport of wetsvoorstel. Beslissingen worden 'intuïtief' genomen en daar gaat de president nog prat op ook. Volgens de schrijver wil hij vooral worden bewonderd, maar is hij allergisch voor opzichtige vleierij. Velen die hem dachten te kunnen sturen, kwamen bedrogen uit. Vast staat dat deze unieke president - door sommige medewerkers omschreven als een klein kind dan wel malloot - aanleiding zal geven om heel wat politieke theorie te herschrijven. *WB*

Michael Wolff, VUUR EN WOEDE, IN HET WITTE HUIS VAN TRUMP, *Prometheus*, Amsterdam, 2018, 332 bladzijden

Coen Gelinck | www.nvlm.nl

EXAMENBESPREKINGEN

De examenbesprekingen zijn op een andere locatie dan voorgaande jaren. Alle besprekingen vinden plaats bij Vergadercentrum Vredenburg 19 in Utrecht. U kunt zich voor één of meerdere besprekingen aanmelden bij riembouwmeester@nvlm.nl. Geef in uw e-mail aan voor welke bespreking u komt.

- Vmbo-gl/tl: maandag 28 mei van 15.30 tot 17.15 uur
- Havo (regulier en pilot): dinsdag 29 mei van 15.30 tot 17.15 uur
- Vwo (regulier en pilot): woensdag 23 mei van 15:30 uur tot 17:15 uur

CURRICULUM.NU

In het kader van Curriculum.nu werken negen ontwikkelteams aan bouwstenen voor een nieuw curriculum voor basis-, voortgezet en speciaal onderwijs. De eerste tussenproducten van Curriculum.nu zagen het licht op 26 maart. Elk ontwikkelteam kwam met een conceptvisie op zijn leergebied. In de NVLM-nieuwsbrief van maart vroegen wij u te reageren op de conceptvisies van de ontwikkelteams Mens & Maatschappij en Burgerschap. Op basis van de reacties hebben we onze feedback op de conceptvisies geformuleerd en aan Curriculum.nu gestuurd. In juni volgt een tweede consultatieronde, dan over de grote opdrachten die de ontwikkelteams op basis van hun visies zullen vaststellen en beschrijven.

GESPREK MET MINISTER SLOB

In maart sprak onze voorzitter Hans Teunissen met minister Arie Slob voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media. Het was een prettig kennismakingsgesprek waarin onder andere werd gesproken over de positie van maatschappijleer. Deze minister heeft in het verleden zelf maatschappijleer gegeven; van het belang van ons vak hoefde hij dan ook niet te worden overtuigd. Minister Slob heeft aangegeven niet langer mee te willen doen aan het internationale burgerschapsonderzoek ICCS. ICCS doet onderzoek naar de burgerschapscompetenties van veertienjarigen in een groot aantal landen. De minister besteedt zijn geld liever aan een monitoronderzoek voor basis- en voortgezet onderwijs, waarin ook kan worden meegenomen welke burgerschapskennis en -vaardigheden leerlingen na hun veertiende bij maatschappijleer opdoen.

BESTUUR NVLM

De portefeuilleverdeling in het bestuur is veranderd. Het dagelijks bestuur wordt nu gevormd door Hans Teunissen (voorzitter), Niels Dekker (penningmeester), Coen Gelinck (secretaris) en Freek Gruijters. Aukje Schrijver en Jefta Bego verlaten het dagelijks bestuur, maar blijven gelukkig wel actief in het algemeen bestuur. Het NVLM-bestuur gaat werken met drie commissies voor respectievelijk vmbo, havo/vwo en mbo.

ALS HIJ KON TOVEREN

In april kwam de *Staat van het Onderwijs* uit. Belangrijkste boodschap van de Onderwijsinspectie: door de jaren heen dalen de gemiddelde prestaties van leerlingen bij taal, rekenen en andere vakken. In *de Volkskrant* legde een wiskundeleraar met 44 dienstjaren uit dat zijn lessen steeds vaker worden onderbroken door een project over democratie of Europa. Met als resultaat dat er steeds minder wiskundige vaardigheden kunnen worden geoefend. Mooie maatschappijleerlessen en -projecten worden ook regelmatig hinderlijk onderbroken door wiskunde. Maar helaas was er niemand van *de Volkskrant* die mij kwam vragen wat het effect daarvan op de kwaliteit van het burgerschapsonderwijs is.

De Onderwijsinspectie zegt in de hoofdlijnen van haar rapport wel iets over die kwaliteit. Direct na de dalende prestaties op het gebied van rekenen en taal volgt de constatering dat het niveau van burgerschapskennis en -houding bij Nederlandse tweede-klassers relatief laag is. Door de media werd dit veel minder opgepikt, wat hopelijk te verklaren is uit het feit dat deze onderzoeksresultaten in november al aanleiding tot de nodige krantenkoppen gaven.

Er is geen toverformule voor een evenwichtig curriculum dat tot goed onderwijs leidt, met voldoende ruimte voor rekenen en burgerschap. Een leraar uit het basisonderwijs vertelde in het *Journal* dat de school steeds meer maatschappelijke problemen op haar bord krijgt, waardoor zij nauwelijks meer tijd heeft om leerlingen te leren rekenen en lezen. Misschien refereerde ze aan het regeerakkoord, waarin staat dat leerlingen het *Wilhelmus* moeten leren. Gelukkig gaat Bram Eidhof elders in dit blad aan *het Wilhelmus voorbij*. Hij heeft misschien geen toverformule, maar zijn ontwerpprincipes voor gedegen burgerschapsonderwijs komen zeker in de buurt. Ik hoop van harte dat het Ontwikkelteam Burgerschap van Curriculum.nu zijn artikel met u meeleest. Een team dat hopelijk *Staat voor het Onderwijs*. ♦

Hans Teunissen

EEN BIJZONDERE LES

Femke Boers

ONDERZOEK IN BELEVINGSTUIN

Bij maatschappijwetenschappen hoort volgens de syllabus een onderzoek naar de sociale actualiteit. Op I.S.W. Hoogeland in Naaldwijk is daar dit schooljaar voor havo-4 een praktische opdracht gecreëerd waarbij de leerlingen kennismaken met een groep in de samenleving die enigszins wordt *weggestopt*: mensen met een verstandelijke beperking. Hebben zij een collectieve identiteit?

Als deel van het vooronderzoek beschreven leerlingen hun eigen beeld van mensen met een beperking en vergeleken ze dat met medeleerlingen. Hoe is hun beeld tot stand gekomen? Leerlingen verwerkten begrippen als *socialisatie* en *referentiekader* in hun opdracht. Welk beeld dragen media uit van mensen met een beperking? Leerlingen gingen op zoek naar vijf nieuwsartikelen en bestudeerden de visie van VVD, CDA en PvdA op de samenleving en de positie van mensen met een beperking hierin.

IN DE PRAKTIJK

In Monster is een vestiging van 's Heerenloo: *Het Westerhonk*. Hier wonen ruim vijfhonderd mensen met een beperking. Een vrijwilliger en een medewerker verzorgden voor onze leerlingen een rondleiding over het terrein. Hierbij werd een bezoek gebracht aan onder meer *de belevingstuin* (gericht op het gebruiken van diverse zintuigen), *de boerderij* en restaurant *Samen*. Onze leerlingen kregen uitgelegd dat er sprake was van '(omgekeerde) integratie'. Naast mensen met een beperking wonen er op 's Heerenloo ook mensen zonder beperking. Kan de sociale cohesie tussen deze groepen verder worden vergroot? De leerlingen kregen de opdracht over deze vraag te brainstormen en een onderzoeksvoorstel te schrijven. Ze stelden een hypothese op, creëerden een conceptueel model en dachten na over indicatoren. Ten slotte beschreven de leerlingen in hoeverre hun beeld over mensen met een beperking was veranderd naar aanleiding van de excursie en de opdracht.

WIN-WIN

Hoe keken leerlingen terug op het bezoek aan 's Heerenloo? Sommige leerlingen voelden zich in eerste instantie een beetje beschaamd, maar zagen toch ook snel dat de mensen met een beperking het maar wat interessant vonden om een groep leerlingen te zien, hen een hand te geven en een gesprekje met hen aan te gaan. Voor de cliënten die bij de boerderij werken is het 'in contact komen met andere mensen' heel belangrijk. Wat dat betreft was er met deze excursie sprake van een win-winsituatie en kan op een geslaagd bezoek worden teruggekeken!

Deze opdracht is gebaseerd op de hoofdstukken 1 t/m 4 van Seneca en ingeleid via het volgende artikel van *de Volkskrant*: www.volkskrant.nl/wetenschap/romana-vrede-zoekt-een-plek-voor-haar-zoon-met-verstandelijke-beperking-midden-in-de-samenleving~a4560248 ♦

Femke Boers is docent Maatschappijwetenschappen aan het I.S.W. Hoogeland in Naaldwijk.

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertijs
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Marian
van den
Berge

Wolter
Blankert

Vincent
de Geus

Lieke
Meijs

Janine
Middelkoop

COLUMNISTEN

Stef
van der
Linden

Hannelien
Stoorvogel

Koen
Vossen

RECENSENT

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO

Het Rijksmuseum (foto: Wikimedia Commons)

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abbonnementen. Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingenmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

De overheid mag alles van me weten

Eens

Oneens

Kies maatschappijkunde!

Het vak dat je helpt je mening te onderbouwen